

Міністерство освіти та науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«ЕКОФЕМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД В ЕКОЛОГІЧНІЙ ТА
ФЕМІНІСТИЧНІЙ АКТИВІСТСЬКИХ СПІЛЬНОТАХ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
спеціальності
054 Соціологія
Кудрінова Ганна Андріївна

Наукова керівниця: Марценюк Т.,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Рецензентка: Оксамитна С.,
докторка соціологічних наук,
професорка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2021 р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЕКОФЕМІНІЗМ ЯК ТЕОРІЯ І АКТИВІСТСЬКИЙ РУХ.....	7
1.1. Концептуалізація поняття екофемінізм в різних типах і напрямках екофеміністичної теорії	7
1.1.1. Есенціалістський тип екофемінізму.....	8
1.1.2. Соціальний тип екофемінізму.....	10
1.1.3. Соціалістичний тип екофемінізму.....	13
1.2. Активістські дискурси екофемінізму	15
1.3. Екофеміністичний активізм та його зв'язок з екофеміністичною теорією	20
РОЗДІЛ 2. ЕКОФЕМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД В ЕКОЛОГІЧНІЙ ТА ФЕМІНІСТИЧНІЙ АКТИВІСТСЬКИХ СПІЛЬНОТАХ В УКРАЇНІ	26
2.1. Методологія та дизайн дослідження	26
2.2. Концептуалізація поняття екофемінізму активіст_ками екологічної та феміністичної спільнот в Україні.....	31
2.3. Перетин екологічного та феміністичного підходів в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні	33
2.4. Активістські дискурси екофемінізму в екологічній та феміністичній спільнотах в Україні	40
ВИСНОВКИ	46
Список використаних джерел.....	49
ДОДАТОК А. Гайд інтерв'ю з активіст_ками екологічної та феміністичної спільнот в Україні	54
ДОДАТОК Б. Транскрипт інтерв'ю з активісткою з активіст_кою екологічної та феміністичної активістських спільнот в Україні.....	56

ВСТУП

Екофемінізм як теорія та активістський рух є продуктивним напрямком і має багату історію в таких країнах як Сполучені Штати Америки, Індія, Канада. В Україні ж екофемінізм, хоча й стає дедалі популярнішим, втім залишається менш відомим, ніж такі напрями, як радикальний, ліберальний, соціалістичний та квір-фемінізми.

У даному дослідженні розглянутий екофеміністичний підхід як такий, що додає довкілля як категорію для аналізу суспільних систем упослідження, і є корисним інструментом для академічних дослідниць, а також для активісток з різноманітними позиціями. Адже те, що екофемінізм як теорія та суспільний рух знаходиться на перетині фемінізму й екологічного руху, надає йому унікальну перспективу і потенціал для теоретизування, а також активізму задля суспільних змін. Водночас угрунтованість екофеміністичної теорії в конкретних взаємопов'язаних соціальних та екологічних проблемах дозволяє легко поєднувати теоретичні напрацювання з активістськими стратегіями, підсилюючи обидва способи продукування знання та боротьби за соціальні зміни.

Першопочатково у 70-х роках ХХ століття теорія цього напрямку була досить західноцентричною і продукувалась переважно в межах академії Північної Америки. Проте екофемінізм завжди мав сильний зв'язок з низовим активістським рухом, спираючись на нього як на одне з епістемологічних джерел. Згодом впливовим став екофемінізм Третього світу, що представив постколоніальний погляд на зв'язок пригноблення довкілля та жінок. Втім, у 1980-90-х роках на адресу екофемінізму була спрямована серйозна критика та звинувачення в есенціалізмі та універсалізмі, що на певний час зробило цей напрям менш привабливою спеціалізацією в західних університетах. Взявши до уваги критичні коментарі, більшою мірою екофеміністки відмовилися від есенціалістичного бачення зв'язку між категоріями природи та жінки на користь концептуального. Наразі екофеміністична оптика є популярною серед науковиць по всьому світу, а її матеріалістичні та соціально конструктивістські напрями активно розвиваються.

Водночас в українському науковому середовищі тема екофемінізму є недостатньо дослідженою: українські дослідни_ці систематизували теоретичні напрацювання іноземних наукови_ць, проте власної екофеміністичної теорії, або ж вивчення екофеміністичного активізму в Україні наразі майже не існує. Що ж стосується активізму, то перетин екологічного та феміністичного підходів є характерним для відповідних активістських спільнот, і загалом проблеми захисту довкілля, кліматичної кризи, прав жінок та фемінізму стають все більш популярними та включеними в український мейнстримний публічний дискурс. Відповіді на ці виклики продовжують декларуватися узгоджено одна з одною в якості цілей багатьма міжнародними організаціями. Так, сім з сімнадцяти Цілей сталого розвитку ООН на період 2015-2030 роки напряду стосуються проблем навколишнього середовища, а ще три – різноманітних проявів соціальної нерівності, включаючи гендерну. Крім того, протести з екологічною та феміністичною повістками збирають тисячі прихильни_ць в столиці України. Це стає можливим, серед іншого, завдяки тому, що активіст_ки феміністичного та екологічного рухів в Україні солідаризуються з представницями іншої спільноти, поєднуючи сили та підходи до активізму.

Об'єктом дослідження є активіст_ки феміністичної та екологічної спільноти в Україні.

Предметом дослідження є екофеміністичний підхід в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні

Метою дослідження є охарактеризувати екофеміністичний підхід в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні.

До **завдань** дослідження належать такі:

1. Концептуалізувати поняття екофемінізму.
2. Типізувати напрямки екофеміністичної теорії.
3. Охарактеризувати досліджені активістські дискурси екофемінізму.
4. З'ясувати зв'язок між екофеміністичною теорією і активізмом.
5. Визначити концептуалізацію поняття екофемінізму серед активіст_ок екологічної та феміністичної спільнот в Україні.

6. Охарактеризувати перетин між екологічним та феміністичним підходами в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні.

7. Виокремити наявні активістські дискурси екофемінізму в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні.

Дослідження проведене в рамках якісної методології, а саме феміністичної теорії позиціонованості та теорії ситуйованого знання. Ці теорії дозволяють визначити позиції активіст_ок екологічної та феміністичної спільноти України, надати їм можливість говорити з них та проаналізувати застосування активіст_ками екофеміністичного підходу з урахуванням ситуйованості їхнього знання.

Що стосується позиціонованості дослідниці, вона займає інтерсекційну екофеміністичну позицію і знаходиться на зовнішній позиції відносно екологічної активістської спільноти та внутрішній відносно феміністичної активістської спільноти. Дослідницька позиція не лише формує власне дослідження, але також впливає на інтерпретацію даних (особливо в якісній парадигмі) й підбір та ставлення до інших досліджень. Відкрите та чесне зазначення позиціонування вказує на те, як позиція позначилась на дослідженні, і тоді читач_ка матиме змогу зробити обґрунтоване судження щодо впливу дослідни_ці на процес дослідження та якість роботи (Holmes, 2020).

Емпіричною базою дослідження є дані, отримані з напівструктурованих інтерв'ю з активіст_ками феміністичної та екологічної спільнот в Україні, які застосовують екофеміністичний підхід у своєму активізмі. Метод напівструктурованих інтерв'ю використано у цьому дослідженні, адже він дозволяє отримати глибшу інформацію щодо досвіду, мотивації, причин, сенсів, які вкладають у поняття респондент_ки.

У роботі вживаються гендер-геми - лінгвістичний засіб додавання нижнього підкреслення в словах на позначення людей будь-якого гендеру та статі - наприклад, активіст_ки. Ця мовна стратегія активно використовується в гендерованих мовах, тобто таких, що мають граматичну категорію роду, зокрема в німецькій, українській та російській. Гендер-геми, або статичні нижні підкреслювання, на відміну від звичніших для читацького ока та затверджених українським правописом 2019 року фемінітивних форм, підважують ідею бінарності статі та гендеру, що відтворюється

у ригідних формах - наприклад, активісти і активістки (AG Feministisch SprachHandeln, 2014). За допомогою графічного позначення _ унаочнюється мовний простір для різноманітних ідентичностей та їх вільної перформативності, а також на письмі включаються досвіди трансгендерних людей, небінарних осіб, інтерсекс-людей (Herrmann, 2003). В українському контексті гендер-геми поступово стають дедалі поширенішою практикою не тільки в узусі активістського феміністичного та правозахисного середовища, але і серед академічної спільноти. З'являються україномовні переклади теоретичних текстів з використанням гендер-геми (наприклад, Борат, 2020, або Енло, 2019), а окремі академічні видання запроваджують їх як частину своєї офіційної мовної політики. Так само й у даному дослідженні гендер-геми слугують засобом антидискримінації та інклюзивності академічного мовлення.

РОЗДІЛ 1

ЕКОФЕМІНІЗМ ЯК ТЕОРІЯ ТА АКТИВІСТСЬКИЙ РУХ

1.1. Концептуалізація поняття екофемінізму в різних типах і напрямках екофеміністичної теорії

Авторкою терміну “екофемінізм” вважають Франсуазу д’Обонн, французьку дослідницю, яка вперше вжила це поняття у своїй праці “Фемінізм або смерть” у 1974 році. Тоді він був використаний в контексті заклику, адресованого до жінок щодо здійснення екологічної революції задля врятування життя на планеті. Надалі поняття активно використовувалося в північноамериканському феміністичному русі 70-х років минулого століття (D’Eubonne, 1974, як цит. у Карпенко, 2002).

Екофемінізму надають різні концептуалізації залежно від течії руху, до якої себе відносять автор_ки відповідних тлумачень, але для більшості з них спільною є ідея певного взаємозв’язку між споживацьким ставленням до навколишнього середовища та утисками жінками або людьми з інших соціальних меншин. Так, Грета Гаард та Лорі Груен пропонують одну з універсальних концептуалізацій, стверджуючи, що «стоячи на перехресті енвайронменталізму та фемінізму, екофеміністична теорія має унікальну можливість здійснити холістичний аналіз проблем як в людському, так і в природному контексті. Центральне твердження екофемінізму полягає в тому, що ці проблеми впливають із взаємно підкріплюючого пригноблення людей та природного світу. Більше неможливо обговорювати зміни навколишнього середовища без вирішення соціальних змін; крім того, неможливо подолати гноблення жінок без вирішення проблем погіршення довкілля» (Gaard, Gruen, 1993, с. 236).

Згідно з Катериною Карпенко (2002), українською дослідницею екофемінізму, існують два основних типи концептуалізацій теоретичних основ екофемінізму - есенціалістський та соціально-конструктивістський, які водночас не можна абсолютно розрізнити, адже вони багато запозичують одне в одного. Водночас

американська науковиця Карен Воррен (2001) розділяє екофеміністичну теорію на три позиції: культурну й соціальну, що змістовно відповідають напрямкам, виділеним Карпенко, а також соціалістичну, як таку, що поєднує попередні дві. Спираючись на такі, вже існуючі, підходи до категоризації теоретичних засад, у цій роботі виділяються три напрямки екофеміністичної думки: есенціалістський, соціальний та соціалістичний.

1.1.1. Есенціалістський тип екофемінізму. До есенціалістського типу відносять, насамперед, *спіритуалістичний* екофемінізм. Він був впливовою, критичною до патріархату та капіталізму, течією у 1970-х роках у США - у часи популярності культурного та радикального фемінізму як ширшого напрямку цього руху. Його відомими представницями є Стархок, Керол Крайст та Шарлін Спретнак, Мері Дейлі. У їхніх працях зв'язок між природою та жінками конструюється як есенціальний, адже вони вважають останніх ближчими до природи соціально, культурно, біологічно. Спіритуалістичні феміністки переважно критикують іудейсько-християнську доктрину, а саме західну релігію як пов'язану з західною патріархальною культурою (Шевченко, 2016; Карпенко, 2002).

Так, згідно з Керол Крайст та Джудіт Пласкоу, феміністська спіритуальність розглядає теми андроцентризму образу бога та теологічного мовлення, гріховної тілесності в рамках християнства, виключного жіночого духовного досвіду, нової теології та нових ритуалів. Спіритуалістичний екофемінізм засновується на язичницьких дохристиянських релігіях, у центрі яких поставав образ богині та магичні ритуали, що апелювали до природи, таким чином фокусуючись на есенціально «жіночих» цінностях - материнстві, вихованні, турботі (Christ, Plaskow, 1992, як цит. у Карпенко, 2002).

На есенціалістському підході також засновані праці таких матеріалістичних науковиць як Вандана Шива, Марія Міс (2014), представниць екофемінізму Третього світу, хто тлумачать екофемінізм як теорію, що дозволяє аналізувати взаємозв'язок між жінками, їхніми тілами та природою. Для цього вони залучають марксистську аналітичну рамку, водночас критикуючи західну наукову епістемологію. Так, вони засуджують капіталізм, глобалізацію, колоніалізм з боку держав глобальної Півночі,

мілітаризм, біотехнології, західноцентричну ідею поступального розвитку загалом як такі, що шкодять насамперед жінкам з країн Третього світу. Крім того, дослідниці також фокусуються на проблемах насилля проти жінок та екологічних техногенних катастрофах, від яких безпосередньо страждають як жінки, так і довкілля (Mies, Shiva, 2014). У той час як на цій потужній критиці редуccionістських та колоніальних аспектах західних технологій як таких, що спричиняють глобальні проблеми з довкіллям, заснована значна кількість подальших екофеміністичних праць, неможливо ігнорувати біологічний детермінізм підходу дослідниць. Так, у ньому присутня аргументація, що спирається есенціалістські узагальнення наукової раціональності як властивої чоловікам з одного боку, та романтизованими жіночими свідомістю, досвідом і фемінізованою природою - з іншого (Molyneux, Steinberg, 1995).

Цей тип теорії значним чином критикувався як іншими (еко)фемініст_ками з епістемологічних позицій постмодерністського фемінізму всередині руху, так і теоретик_инями з інших суміжних дисциплін, наприклад, глибинної екології через обмеження, яке вбачають в універсалізації категорій природи та жінок, а також есенціалістському трактуванні зв'язку між ними. На таку хвилю критики екофеміністки в західній академії відреагували двояко: або зайняли позицію стратегічного есенціалізму, або ж дистанціювалися від екофемінізму загалом, використовуючи іншу назву та стверджуючи, що їхні праці є антиесенціалістськими (Moore, 2004). За Гретою Гаард (2011), таке продовження розвитку ідей екофемінізму під іншими іменами (феміністичний енвайронменталізм, глобальна феміністична екологічна справедливість, гендер та довкілля), а також у сферах поза фемінізмом - постгуманізм, постколоніальній екокритиці, студіях нелюдських тварин - є свідченням як того, що екофемінізм спроможний на продукування важливих для здійснення соціальних змін концептів, що подорожують між різними полями знань, так і поступового стирання екофемінізму з фемінізму та інших критичних теорій.

1.1.2. Соціальний тип екофемінізму. Згідно з соціальним типом екофемінізму, жіночі ідентичності є соціально сконструйованими, історично обумовленими, матеріально підкріпленими взаємодією раси/етнічної приналежності, класу,

сексуальної орієнтації, віку, здоров'я, сімейного статусу та географічних факторів (Warren, 2001). Так, за Чеон Маллорі (2010), центральним твердженням екофемінізму є те, що пригноблення жінок і природи пов'язане «концептуально, історично, матеріально, але не сутнісно».

На цьому теоретичному підґрунті заснована *інтерсекційна* течія екофемінізму, що розглядає зв'язок між навколишнім середовищем та різноманітними соціально упослідженими групами, однією з яких є жінки. Згідно з Інестрою Кінгс (2017), екофемінізм як сфера академічних досліджень, яка вивчає перетин панування над жінками і природою, насправді стояв на засадах інтерсекційності задовго до того, як цьому терміну надала чітке визначення авторка Кімберлі Креншо в 1989 р.

З цієї ж позиції дослідниця Вел Пламвуд (1991) стверджує, що природа, експлуатація якої часто не помічається феміністичною теорією, має бути включена в якості четвертої аналітичної категорії додатково до раси, класу та гендеру у розширену феміністичну рамку задля зміцнення її політичного та емансипаторного інструментального потенціалу. Авторка також запропонувала концепт «моделі хазяїна» («master model»), що являє собою сукупність ієрархічних відносин «я – Інший», пов'язаних із сексизмом, расизмом, капіталізмом, колоніалізмом та пануванням над довкіллям. Цей набір позицій мислить Інше/Інших як радикально відокремлених і неповноцінних, фон для Я; існування Інших є вторинним або периферійним щодо Я або центру, і їхня агентність заперечується або зведена до мінімуму (Plumwood, 1991).

Для концептуалізації екофемінізму в роботах, що поділяють цінність інтерсекційності, надається перелік маргіналізованих ідентичностей, наприклад, згідно з Карен Воррен: «Екологічний фемінізм - це позиція, згідно з якою існують важливі зв'язки між ставленням до жінок, небілих людей та людей з андеркласу - з одного боку - і ставленням до нелюдського природного середовища - з іншого» (Warren, 1997, с. 3).

Ще одним прикладом такого додавання ідентичностей може бути концептуалізація Мері Філліпс: «Екофемінізм був розроблений у відповідь на те, як категорія «жінка» та інші упосліджені групи (наприклад, літні люди, люди з

інвалідністю, етнічні меншини) та «природа» концептуально пов'язані у західній думці, таким чином обумовлюючи взаємно підсилюючі процеси інферіоризації меншин» (Phillips, 2016, с. 469).

До цього ж теоретичного напрямку також належить *квір-екофемінізм*. Згідно з Гретою Гаард (1997), квір-екофеміністична теорія розглядає поняття сексуальності як такі, що є імпліцитно включеними в категорії гендеру та раси. Крім того, квір-екофемініст_ки, спираючись на попередні теоретичні засновки, продовжують аналіз ієрархічних дуалізмів жіночого-чоловічого, культури-природи, людського-нелюдського/тваринного, емоцій-розуму, еротичного-раціонального, гомосексуального-гетеросексуального, використовуючи як квір-теорію, так і феміністичне знання для дослідження пригнічення еротичного. Визнаючи ці дихотомії як ідеологічні соціальні конструкти, створені та поширювані західною культурою для підтримання різноманітних нормативностей, квір-екофеміністичний та квір-екологічний проекти полягають в дослідженні того, як саме квір-люди є фемінізованими, анімалізованими, еротизованими та оприродненими в культурі, що знецінює жінок, тварин, природу та сексуальність, а також в деконструкції таких асоціацій і дуалізмів (Gaard, 1997; Jimenez, 2017).

В дихотомії «природа-культура» позиціонування ненормативних сексуальностей як «неприродних» порушує логіку домінуючої ідеології, адже створює суперечливе враження, що природа цінується. Втім, у західній культурі природа знецінюється так само, як і квір-люди, тож коли ці позиції співставляються, очевидним стає, що «природність», якої мусять прагнути квір-люди, насправді є культурно сконструйованою гетеросексуальністю (Gaard, 1997). Водночас деякі мейнстримні ЛГБТ-активіст_ки у відповідь на закиди у «неприродності» наводять приклади існування гомосексуальних стосунків серед нелюдських тварин, особливо популярними серед яких є «пінгвіни-геї», таким чином конструюючи есенціалізовані негетеросексуальні людські та нелюдські сексуальності. Образ пари «пінгвінів-геїв», чия сексуальність подається як ригідна та монолітна, є зручним для використання у дискурсі про природність як гетеро-, так і гомосексуальних моногамних нуклеарних сімей. Проте цей дискурс лише експлуатує тварин для ілюстративності, а не є

субверсивним до існуючого білого нуклеарного патріархального порядку Глобальної Півночі, що продовжує системно шкодити та пригнічувати як нелюдських тварин, так і квір-людей та інші меншини (Jimenez, 2017).

Серед іншого, квір-феміністки фокусуються на проблемі колоніалізму та ідеології держави-нації, в якій також помітна суперечливість у тому, що в дихотоміях «культура/наука/раціональність – природа» корінні народи завжди асоціюються з природою, а колоніальна держава-нація, на противагу, з наукою, культурою, раціональністю та гетеросексуальністю. Водночас держава-нація та її колоніальне панування натуралізуються, адже як і доквілля залежать від репродуктивності та спротиву іноземним тілам (Gaard, 1997).

Ще одним важливим напрямком соціально-конструктивістського екофемінізму є *вегетаріанський (веганський, тваринний)*, що фокусується на сконструйованості відокремлених категорій «людина» і «тварина» та міжвидових відносинах. Для теоретик_инь вегетаріанського екофемінізму важливим є додавання нелюдських тварин як аналітичної категорії, опонуючи ієрархічному дуалізму «людина - нелюдська тварина» та існуючим в фемінізмі антропоцентризму та спесишизму. Керол Адамс вказує на необхідність феміністичного спротиву не лише пригнобленню жінок та інших соціальних меншин, але й самиць тварин, адже соціально-репродуктивна праця жінок є аналогічною (хоча і не ідентичною) тваринним репродуктивним можливостям і життям, які експлуатуються для виробництва коров'ячого молока, та здатності самок відкладати яйця, що експлуатується у курей (Adams, 1991 як цит. у Gaard, 2002). З 1980-х років і до сьогодні вегетаріанські екофемініст_ки висунули на перший план проблеми, які стосувались перетину фемінізму, екології, раси, класу, статі та нації: експерименти на тваринах, промислове виробництво їжі для тварин та її залежність від працівників-іммігрантів без документів (які ризикують депортацією, якщо повідомлятимуть про шкідливі умови роботи), веганські та вегетаріанські дієти у контексті соціальної та екологічної справедливості, а також людського та тваринного здоров'я, контекстуальне моральне вегетаріанство, мисливство та соціальне конструювання маскулінності у тому числі

через споживання м'яса, міжвидова етика, есенціалізм гендерної метафори «Мати Земля» (Gaard, 2011).

1.1.3. Соціалістичний тип екофемінізму, Середню позицію представляють *соціалістичні* або ж *матеріалістичні* екофеміністки. Вони стверджують, що зв'язок жінки та природи є як соціально сконструйованим, так і біологічно обумовленим, адже жіноча біологія (тіло, репродуктивні можливості) історично відіграла ключову роль у пригніченні жінок та ототожненні категорій «жінки» з «природою». Проте важливими та вартими уваги екофеміністичних дослідниць вважають саме соціальні, матеріальні та політичні відносини між жінками та природою, а не жіночу біологію. Так, соціалістична екофеміністка Керолін Мерчант, серед іншого, акцентує увагу на тому, що зв'язок між жінками та природою є соціально сконструйованим, а саме «їхній зв'язок вперто зберігався за допомогою культури, мови та історії» (Merchant, 1989, с. XIX). Водночас соціалістичний екофемінізм уникає крайнощів як есенціалізму, так і соціального конструктивізму, бо, на думку Мерчант, екофеміністичному руху не варто розпорозуватися навколо теоретичних протиріч, а, навпаки, варто об'єднатися навколо спільної мети — збереження життя на планеті та забезпечення її відтворення (Merchant, 1983, як цит. у Карпенко, 2002).

Беручи до уваги зауваження з боку постмодерністських теоретик_инь, матеріалістичні екофемініст_ки розмежовують есенціалізм та визнання втілених, матеріальних зв'язків людства із навколишнім середовищем, адже останні є потужним підґрунтям для аналізу (Gaard, 2011). Так, у межах феміністичного підходу *втілений матеріалізм* австралійська соціологиня Аріель Салле (2005) пропонує здійснювати аналіз на більш глибокому рівні абстракції, поєднавши оптики екосоціалізму та фемінізму, а саме розглядати зв'язок таких категорій як «природа-жінка-праця». Цей зв'язок, за Салле, є фундаментальним протиріччям капіталістичної патріархальної системи. У ній жінки не є ані повноправними суб'єктами політичної діяльності, ані повноцінною робочою силою, проте саме вони уможливають існування цієї системи, адже переважно за ними закріплена неоплачувана репродуктивна праця. Глибший аналіз взаєпов'язаності цих проблем дозволяє екосоціалізму побачити пригноблення не лише робітничого класу, а також пропонує

основу для інтегруючої політики і теоретизування спротиву капіталу у соціально справедливий і екологічно чутливий спосіб (Salleh, 2005).

В рамках матеріалістичного екофемінізму також теоретизують екофемініст_ки, які розглядають питання доглядової праці та економіку *антизростання* у контексті того, як пов'язані капіталізм та патріархат. Серед інших, німецька науковиця Крістіне Баухардт (2014) за допомогою екофеміністичної оптики проаналізувала популярні політичні пропозиції, суголосні з економікою антизростання, що опонує наративу про необхідність постійного економічного росту, який є можливим лише за умови наявності неоплачуваної репродуктивної та доглядової праці. Крім того, екофемініст_ки, які стоять на позиціях антизростання, стверджують, що пандемія COVID-19 і пов'язана з нею економічна криза не є прикладом феміністичної економіки антизростання, адже ці події лише унаочнили залежність неоліберальної економіки від доглядової та репродуктивної роботи (Feminisms and Degrowth Alliance, 2020).

Розглянуті напрямки екофеміністичної теоретичної думки були розділені на три типи (див. Таблицю 1.1), проте залишаються пов'язаними між собою: окремі концепти постійно розвиваються, теорії розгалужуються і водночас запозичують одна в одній, перетинаються та займають проміжні позиції. Використовуючи метафору Карен Воррен, екофеміністична теорія схожа на клаптикову ковдру, що сконструйована різними майстр_инями в конкретному соціальному, історичному та матеріалістичному контекстах (Warren, 2000, як цит. у Cuomo, 2002).

Таблиця 1.1. Типи напрямків екофеміністичної теорії

Назва	Есенціалістичний	Соціальний	Соціалістичний
Ознаки	<ul style="list-style-type: none"> Зв'язок між природою та жінками пояснюється жіночою сутністю. 	<ul style="list-style-type: none"> Зв'язок жінок і природи є концептуальним, історичним, матеріальним, але не сутнісним. 	<ul style="list-style-type: none"> Зв'язок жінки та природи є як соціально сконструйованим, так і біологічно обумовленим.

	<ul style="list-style-type: none"> • Жінки є ближчими до природи соціально, культурно, біологічно. 	<ul style="list-style-type: none"> • Жіночі ідентичності є соціально сконструйованими, історично обумовленими, матеріально підкріплені взаємодією різних аспектів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Жіноче тіло та репродуктивні можливості історично відігравали ключову роль у пригніченні жінок та ототожненні категорій «жінки» з «природою».
Напрямки	Спіритуалістичний, Матеріалістичний екофемінізм Третього світу.	Інтерсекційний, Квір-екофемінізм, Веганський екофемінізм.	Втілений матеріалізм, Екофемінізм антизростання.

1.2. Активістські дискурси екофемінізму

На противагу екофеміністичній теорії, пояснення зв'язку між ідентичностями жінок, інших пригнічених груп та навколишнього середовища продукуються також й екофеміністичними активіст_ками поза академією.

Так, канадські соціологи М. Стоддарт та Д. Тіндол дослідили інтерпретації зв'язку між гендером та захистом довкілля екоактивіст_ками Британської Колумбії в Канаді (Stoddart, Tindall, 2011). Серед іншого, науковці проаналізували активістські дискурси екофемінізму як такі, що використовуються учасни_цями дослідження в якості інтерпретативних засобів зв'язку між гендером та залученістю до екологічного активізму.

Першим з цих дискурсів є *екоматерналізм* термін авторства канадської науковиці Шерілін МакГрегор, що описує участь жінок в політичних процесах та рухах за екологічну справедливість як продовження традиційно жіночої репродуктивної та доглядової праці — догляду за родиною, дітьми, житлом —

щоденними практиками турботи. Есенціалістський дискурс екоматерналізму визначає жінок як більше зацікавлених у проблемах довкілля, ніж чоловіків через їхню здатність до дітонародження та подальші обов'язки виховання й турботи про дітей та родич_ок (MacGregor, 2004). Ця позиція пояснюється тим, що жінки більше звикли зважати на потреби дітей та добробут оточуючих. Як результат, вони частіше усвідомлюють погіршення стану довкілля та вживають заходів для його вирішення. Знаючи про звинувачення екофемінізму в есенціалізмі, деякі теоретики_ні, які долучаються до конструктивістського дискурсу екоматерналізму, роблять акцент на тому, що зв'язок, який вони наводять, є виключно соціо-матеріальним, заснованим на досвіді та полягає в соціальних ролях жінок як матерів та виховательок. За цією логікою, народження жінками дітей та доглядова праця медіують відносини між людьми та природою і тому гендерують позицію догляду як ближчу до природи. Екоматерналізм визначає занепокоєння та активність жінок щодо проблем навколишнього середовища через призму виховання або турботи про майбутнє (Stoddart, Tindall, 2011). Проте незважаючи на те, чи характеристика жінки як такої, що підтримує життя, подана в соціально конструктивістській чи есенціалістській спосіб, така риторика несе в собі помітні ризики. Соціальна практика і етичний ідеал жіночої турботи, що втілюється в дискурсі екоматерналізму, є проблематичним у патріархальному контексті, коли жінки намагаються звільнитися з позиції підпорядкування, адже вони традиційно несуть відповідальність за піклування у багатьох суспільствах (MacGregor, 2004).

Іншим аспектом екоматерналістського дискурсу, що критикується, є фемінізація природи. Так, популярна метафора «Мати Земля» (Mother Nature), що часто та ефективно використовується екологічними рухами, може бути продуктивною з політичної точки зору, оскільки це застосовує гендерну оптику до проблеми навколишнього середовища (Sturgeon, 1997). Проте цей троп також має зворотний ефект у контексті, де ідеал самовідданої матері існує водночас з припущенням про нескінченну щедрість природи, що підтримує експлуатацію ресурсів як жінок, так і довкілля (Kao, 2010).

Загалом, з інтерв'ю, проведених з активіст_ками екологічного руху, стає зрозумілим, що хоча дискурс екоматерналізму є політично обмежуючим, він був результативно використаний представни_цями руху в якості стратегічного мобілізаційного інструменту (Stoddart, Tindall, 2011).

Другим дискурсом, який використовувався респондент_ками канадського дослідження, є так званий дискурс *подвійного підкорення* жінок та природи. Цей дискурс, на відміну від екоматерналізму, фокусується на способах, за допомогою яких фемінність історично визначалася як «ближча» до природи, тоді як маскулітність ототожнювалася з культурою та суспільством. З цієї точки зору, жінки і природа схожим чином об'єктивуються і експлуатуються патріархатними, екологічно руйнівними політичними та економічними системами. Система подвійного підкорення спирається на бінарне розуміння «жінок» та «чоловіків» як соціальних категорій, створюючи гендерний поділ між жінками-жертвами та чоловіками-гнобителями та приділяючи мало уваги владним відносинам класу, сексуальності чи етнічних привілеїв, що присутні всередині груп чоловіків і жінок (Stoddart, Tindall, 2011).

Як і екоматерналістський дискурс, позиція подвійного підкорення критикується за есенціальні та обмежені описи жінок та природи (Sandilands, 1999). Вона створює помилкове відчуття єдності, що маскує різноманітність та відмінності, властиві категоріям «жінки» та «природа». Така перспектива передбачає, що «жінки поділяють спільний досвід пригнічення, включаючи відносини з природою, який робить жінок цілісною групою з помітним набором інтересів» (Sandilands, 1999). Подальшою проблемою цієї перспективи є той факт, що, рухаючись уздовж цієї логіки, жінок, які не діють з явно про-екологічної позиції, можна розглядати як таких, хто мають хибну свідомість, або ж як жертв експлуататорської системи, які не в змозі подолати протиріччя у їхньому житті (Reed, 2003).

Третім дискурсом є *субверсивний*, приклад якого можна побачити в дослідженнях екофеміністичного активізму в таборах «Табори жіночих та транс*дій» («Womyn and Trans Action Camps»), а також «Друзі Клейоквот Саунд» («Friends of Clayoquot Sound»), що детальніше розглядаються в наступному підрозділі. Цей

дискурс присутній у риторичі активіст_ок в інтерв'ю з дослідження канадського екофеміністичного активізму, а також у принципах роботи організацій та ініціатив (Moore, 2004; Mallory, 2006).

Субверсивний дискурс екофемінізму ґрунтується на інтерсекційних та соціально конструктивістських засадах. Так, активіст_ки вбачають перетин і взаємозв'язок між різноманітними видами соціальної нерівності та пригноблення — не лише есенціалізованими жінкою та природою. У субверсивному дискурсі також присутні квір-екофеміністичні принципи необхідності деконструювання ієрархічних дуалізмів та підважування чітких (не)нормативних ідентичностей, натомість визнання категорії «міжвиду» (interspecies) як спектру між «людиною» та «нелюдським».

Коротка інформація про кожен з активістських дискурсів надана в Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. Активістські дискурси екофемінізму

Екоматерналізм	Подвійного пригноблення	Субверсивний
<ul style="list-style-type: none"> • Есенціалістський підхід: зацікавленість жінок у проблемах довкілля обумовлена близькістю до природи через репродуктивні можливості. • Конструктивістський підхід: зв'язок між гендером і участю в екорусі пояснюється соціальними ролями 	<ul style="list-style-type: none"> • Фемінність історично визначалася як «ближча» до природи, тоді як маскуліність ототожнювалася з культурою та суспільством. • Жінки і природа схожим чином об'єктивуються і експлуатуються патріархатними, екологічно 	<ul style="list-style-type: none"> • Різні соціальні нерівності є взаємопов'язаними; такий зв'язок присутній не лише між есенціалізованими категоріями «жінки» та «природи». • Деконструюються ієрархічні дуалізми, підважуються чіткі (не)нормативні

<p>жінок як матерів та виховательок, хто турбуються про потреби дітей та добробут оточуючих.</p> <ul style="list-style-type: none"> Через піклування жінки усвідомлюють погіршення стану довкілля та вживають заходів для його вирішення. 	<p>руйнівними політичними та економічними системами.</p>	<p>ідентичності, визнається категорії «міжвиду» (interspecies) як спектру між «людиною» та «нелюдським».</p>
--	--	--

1.1 Екофеміністичний активізм та його зв'язок з екофеміністичною теорією

Екофемінізм як теорія значною мірою постав з активістських рухів прямої дії, наприклад руху за мир, антинуклеарного та антитоксичного рухів, і згодом увійшов в академічну сферу для того, аби використати свої епістемологічні ресурси для впливу на зміни у стосунках в межах суспільства та суспільства з нелюдською природою. І такий зв'язок між теорією та активізмом, на думку Чеон Меллорі (2006), є вкрай важливим для будь-якого визвольного руху, адже теорія стає більш точною та переконливою, коли вона включає в себе бачення, знання та голоси тих, хто безпосередньо бореться за зміни; водночас активізм стає більш ефективним, коли активіст_ки усвідомлюють глибші моделі ідей, які пов'язують конкретні проблеми і проводять рефлексивну оцінку довго- та короткострокових цілей, тактик та стратегій.

Наразі екофемініст_ки у різних країнах світу займаються активізмом, присвяченим боротьбі з проблемами токсичних відходів, випробовування армійських бомб, експлуатації тварин, видобутку викопного палива, використання атомної енергії, кліматичних змін, наполягаючи на тому, що від них страждають, перш за все,

довкілля, бідні та расовані люди, жінки та небінарні люди (Gaard, 2011). З класичних прикладів екофеміністичних активістських рухів визначним є «Рух Зеленого Поясу» («Green Belt Movement») – кенійський рух, що фокусується на висадженні дерев як інструменту протидії промисловій вирубці лісів, і був особливо активним в період з 1977 по 1993 роки. Саме тоді в Кенії проводилися значні вирубки лісів, через що виникла ерозія ґрунту, і це в контексті політичної корупції та голоду в умовах постколоніальної незалежності. Як зазначала лідерка руху, Вангарі Маатаї, ця кампанія була розроблена для розширення можливостей сільських кенійських жінок, аби завдяки своїй участі вони здобули владу над власним життям, мали змогу покращити соціальні та економічні позиції. Жінки-лісничі чинили спротив опресивним економічному та екологічному режимам, проявами яких були колоніальні вирубки лісу, за допомогою висадження саджанців місцевих дерев. Таким чином у своїй основі рух визнавав і адресував існування пригнічення, патріархату та колоніалізму (Hunt, 2014).

Крім того, з метою досягнення більших політичних та економічних змін рух також організовував семінари з залучення громад. Через діалоги член_кині громади працювали над тим, щоб встановити зв'язок між своїми власними діями та проблемами, які вони спостерігають у навколишньому середовищі та суспільстві (Hunt, 2014). Цей процес участі в діалозі, згідно з Біркеланд (1993), є так само важливим, як і його ціль, і саме його доцільно вважати екофеміністичною активістською практикою. Ба більше, семінари з залучення громад створювали дискурсивний простір, у якому усвідомлення щодо зв'язку окремих індивідів з «системою» та можливостей для зміни майбутнього могли бути підваженими та реартикульованими водночас (Enck-Wanzer, 2006).

Окремим прикладом є індійський рух спротиву вирубці лісів «Чіпко» («Chipko»). Він почався на північному заході країни, де жінки в селах чіплялися за дерева, щоб врятувати їх від уповноважених державою лісорубів. Рух став символом антиколоніального екофемінізму Третього світу, що прагне продемонструвати підпорядкування жінок та природи, а також підкреслити особливу екологічну свідомість жінок. Так, Вандана Шива зображує бідних сільських жінок руху «Чіпко»

як рятувальниць навколишнього середовища, «тих, хто, як лідерки та активістки, поставили життя лісів вище власного, і своїми діями заявили, що природа є незамінною для виживання» (Shiva, 1989, як цит. у Salman, 2007).

Чеон Маллорі також ілюструє, як американські та канадські активіст_ки руху за захист дерев від вирубки представляють явну інтеграцію фемінізму з енвайронменталізмом, що може заохочувати та надихати теоретик_инь, які стоять на позиціях екологічного визволення. Люди з радикальних активістських спільнот, які брали участь в дослідженні, поставили під питання не лише цінності домінуючої («зовнішньої») культури, але також фокусувались на тому, аби підважувати випадки сексизму та дискримінації всередині активізму. Для цього проводилися колективні діалоги, воркшопи, конференції, що досліджували, як форми пригноблення – сексизм, расизм, класизм, гомофобія, антропоцентризм – є взаємопов'язаними та проявляються всередині групової динаміки активістських спільнот, так само як і зовні в американській культурі загалом. Як частина загальної глобального руху опору вирубці лісів, «Табори жіночих та транс*дій» та жінки-захисниці лісів, яких розглядає Маллорі, мають три конкретні цілі: 1) підважити та надати альтернативу уявленням про те, що захист лісу є «чоловічою» роботою, і таким чином навчити жінок умінням, необхідним для участі в прямій дії для запобігання вирубки лісу; 2) змінити нерівний і гендерований розподіл робочої сили в межах лісозахисних громад; та 3) забезпечити створення приміщень для активіст_ок, вільних від ризику сексуального насильства. Четверта ж концептуальна мета проходить через всі інші: такі табори дій та акції прямої дії організуються з чітким визнанням, що форми гноблення є взаємопов'язаними і необхідністю підважування всіх форм ієрархії, дискримінації, експлуатації та пригноблення. Саме таким чином, згідно з Маллорі, утворюється приклад зв'язку між теорією і активізмом, який пропагує екофемінізм (Mallory, 2006).

Іншим прикладом екофеміністичного активізму проти вирубки лісів є канадська радикальна низова екологічна організація «Друзі Клейквот Саунд», що була сформована в 1970-х роках. Основною стратегією організації була ненасильницька громадянська непокора, яка полягала в блокаді доріг, по яких везли зрубану деревину. Згідно з дослідницею Ніам Мур, екофемінізм явно проявився в двох аспектах

діяльності організації. По-перше, від початку 1980-х років «Друзі Клейоквот Саунд» зобов'язалися до процесів прийняття рішень за допомогою консенсусу, ненасильницької філософії та практики, а також феміністичних принципів. Фемінізм у розумінні організації не був визначеним одним конкретним суб'єктом чи ідентичністю «жінок», натомість сприймався як спосіб розуміння владних відносин як матриці взаємопов'язаних систем домінації та субординації, а також як політики, що вимагає уваги до процесу та практики. По-друге, екофеміністичні засади присутні в описі табору «Клейоквотський Табір Миру» («Clayoquot Peace Camp»), що містився на листівках, які вручали усім, хто прибували до нього. Серед іншого, опис включав таке: «Ми використовуємо процес консенсусу, заснований на феміністичних принципах. Ми віримо, що сексизм, расизм та гомофобія є формами пригноблення, пов'язаними з пригнобленням природи. Ми прагнемо зробити табір безпечним, вільним від утисків простором». Тобто феміністичні принципи не лише визначалися в межах гендеру або сексуальності, проте в термінах зв'язку сексизму, расизму, гомофобії з пригнобленням природи. Таке підважування різних систем домінації дослідниця називає «нічим іншим як екофемінізмом». Таким чином учасни_ці «Клейоквотського Табору Миру» відмовлялися від ідеї політики ідентичностей, деконструюючи монолітну категорію жінки так само як і феміністичні теоретики_ні, проте з іншою метою – задля сталості активізму, незважаючи на відмінності його учасни_ць (Moore, 2004).

Активістські колективи зі значною кількістю жінок часто укладають так звані «анти-опресивні домовленості» – колективні стейтменти цінностей, що їх поділяють учасни_ці захисту лісів і очікують, що їх дотримуватимуться усі член_кині колективу. Такі домовленості, а також маніфести, що їх приймали активістські групи, наприклад, «Екофеміністичний маніфест» («Ecofeminist Manifesto») авторства «Фронту Екофеміністичного Звільнення» («Ecofeminist Liberation Front»), що випрацювані на основі власного досвіду активізму, Ноель Стерджен називає прикладом «прямої теорії» («direct theory»). Згідно з авторкою, пряма теорія є прожитим аналізом сучасного домінування та спротиву, практикою рефлексивної оцінки методів, стратегій, організуючих структур, риторики та інших інструментів руху власне

самими його учасницями (Sturgeon, 1997 цитована в Mallory, 2006). Акції з захисту лісів, що проводяться жінками, трансгендерними людьми та їхніми союзницями в таких регіонах, як Бісквіт в південному Орегоні, є прикладом прямого теоретизування. Адже членкині руху, проаналізувавши власний досвід участі, прийшли до висновку, що протестувати необхідно не лише проти культурних цінностей, що уможливлюють антропоцентричну експлуатацію довкілля капіталістичним патріархатом, але й проти ставлень, що спричиняють пригноблення жінок, небілих людей, бідних, квір- і трансгендерних людей (Mallory, 2006).

Водночас дослідниці екофеміністичного активізму відмічають, що активістки, які хочуть боротися і з соціальним пригнобленням і захищати довкілля, не завжди ідентифікують себе як екофеміністки, а іноді напряду відмовляються від використання цього терміну. Для деяких слово фемінізм має мізандричні конотації, для інших - виключно академічні або аполітичні. Часто активістки не хочуть бути ані того, щоб їх категоризували, визначали люди, хто самі не є включеними безпосередньо в активізм прямої дії, ані того, щоб їхня робота була апропрійована задля академічних цілей (Moore, 2004; Mallory, 2006; Stoddart, Tindall, 2011). Втім Чеон Маллорі (2006) стоїть на позиції, згідно з якою екофемінізм як теорія є корисним для активісток, тому навіть за умови невикористання ярлику “екофеміністки”, активістській спільноті варто взаємодіяти з академічними дослідницями, і навпаки. Маллорі наполягає, що власне межа в чіткому дуалізмі “теорія-активізм” мусить бути розмитою, і знання, що продукується теоретикнями і активістками, має використовуватися в обох напрямках для покращення як дослідницьких методологій, так і активістських стратегій.

Отже, різноманітні напрямки екофеміністичної теорії доцільно аналітично розділити на три типи, згідно з критерієм, чи робота засновується на есенціалістському або соціально сконструйованому баченні зв'язку жінок/міноритарних груп і природи, чи поєднує обидва. Концептуалізація поняття екофемінізм залежить від конкретного його напрямку, і в цій роботі використовується допрацьоване тлумачення Чеон Маллорі (2006), згідно з яким, екофемінізм є теоретичною позицією та політичним рухом, що вивчає проблеми довкілля через

лінзу гендеру, викриваючи способи, у які пригноблення жінок й інших міноритарних груп та експлуатація Землі є пов'язаними та взаємно підтримуваними.

Досліджуючи активістські дискурси екофемінізму, що інтерпретують цей зв'язок між пригнобленими групами та довкіллям, дослідницями були виділені такі три: дискурс екоматерналізму, дискурс подвійного підкорення та субверсивний дискурс. Перші два з них критикуються за есенціалістські конотації, проте продовжують використовуватися як стратегічна політика залучення більшої кількості людей до активізму.

Також екофемінізм постає як течія, що переважно поєднує теорію та активізм, адже чимало теоретичних праць спрямовані на дослідження проблем - соціальних та довкіллевих, з якими водночас борються екофеміністичні активістки. Класичним прикладом для цього є рух «Чіпко», у поєднанні з яким Вандана Шива теоретизувала деколоніальний феміністичний погляд на екологічні проблеми Індії як країни Третього світу. Так само кожен із типів і напрямків теоретичного екофемінізму має відображення в активізмі, починаючи від соціалістичного й до квір-екологічного. Водночас активістки зі свого боку також випрацьовують «пряму теорію» на основі власного відрефлексованого досвіду спротиву системам пригноблення та організації цього спротиву. Наразі екофеміністки по всьому світу активно працюють над поєднанням академічного екофемінізму із активізмом, для зміцнення обох видів діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКОФЕМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД В ЕКОЛОГІЧНІЙ ТА ФЕМІНІСТИЧНІЙ АКТИВІСТСЬКИХ СПІЛЬНОТАХ В УКРАЇНІ

2.1. Методологія та дизайн дослідження

У дослідженні використовується феміністична методологія, що пропонує альтернативний традиційному соціологічному підхід до процесу та методів збору даних та їхнього аналізу. Серед іншого, феміністична методологія критикує патріатхатну парадигму опитування, у якій інтерв'юер_ка мусить бути неемоційною та нейтральною, у той час як дослідни_ця - науково об'єктивною (Оукли, 2004 як цит. у Марценюк, 2018). Водночас феміністична епістемологія та теорія позиціонування, підважують універсальність та можливість повної об'єктивності наукового знання, як такого що завжди продукується дослідни_цями, які мають певний статус, займають конкретну позицію і через це не є абсолютно об'єктивними. Згідно з феміністичною епістемологією, продукування знання, вільного від цінностей, політики, обмежень та упереджень, є нереалістичним. Натомість теоретики_ні пропонують концепції феміністичної позиціонованості та ситуйованого знання, які надають можливість представни_цям упосліджених груп самостійно говорити зі своїх позицій (Марценюк, 2018; Harding, 1987; Hesse-Biber, 2012). Саме таким чином створюється феміністично об'єктивне знання, тобто таке, що, за Харавей, є частковим, ситуйованим, суб'єктивним, пронизаним владою та реляційним (Haraway, 1988).

Феміністична методологія ж ревізує методи, що ними користуються соціальні наукови_ці для дослідження, збору та інтерпретації даних. Серед іншого, феміністичне інтерв'ювання як підхід у межах якісної парадигми фокусується на владній динаміці, що є невід'ємною частиною будь-якого емпіричного дослідження і проявляється у встановленні ієрархічних відносин між дослідни_цею та респондент_ками, політикою інтерпретування даних та репрезентації висновків

(DeVault, Gross, 2012). Соціологиня Енн Оклі, яка вивчала феміністичне інтерв'ювання, стверджує, що сприймати учасни_ць лише як об'єктів дослідження є недоречним, натомість інтерв'юер_ці, як і дослідни_ці варто дотримуватися стосунків співпраці, будучи емоційно залученими до розмов та практикуючи активне слухання для того, аби упевнитися, що дослідни_ця чує не лише те, що хоче або очікує почути, але й непередбачені або некомфортні дані (Оукли, 2004 як цит. у Марценюк, 2018; DeVault, Gross, 2012).

Ґрунтуючись на засадах феміністичної методології, для збору інформації був використаний метод напівструктурованого фокусованого інтерв'ю, адже він дозволяє отримати глибшу інформацію щодо досвіду, мотивації, причин, сенсів, які вкладають у поняття респондент_ки, а також є напряму пов'язаним з ідеєю соціальної справедливості та надання голосу непривілейованим групам (DeVault, Gross, 2012).

Феміністична методологія була успішно застосована в цій роботі, адже в більшості інтерв'ю відкрито ангажована позиція як інтерв'юєрки, так і дослідження загалом, сприяли більшій відкритості респондент_ок, готовності надати більше інформації людині, що має схожий досвід активізму та поділяє схожі цінності.

Логіка вибірки полягала у відборі інформаційно багатих випадків. З метою репрезентації різноманітності досвідів активіст_ок до вибірки включені респондентки різних типів активізму. Вибірка респондент_ок здійснена за методом «снігової кулі», а також за запрошеннями до участі, що були розміщені на тематичних сторінках у соціальних мережах Facebook та Instagram («Фемінізм УА», «Фемінізм в деталях», «ЕкоПлатформа», «Феміністична майстерня», «Fridays for Future Ukraine»). Метод снігової кулі полягає у тому, що в респондент_ок запитували, чи не знають вони людей, які підходять за тими чи іншими ознаками для включення у вибірку (Ковальов, Штейнберг, 2009). Початок снігової кулі в цій вибірці рахується від першої ключової респондент_ки, яка працює в неурядовій екологічній організації та має значну соціальну мережу зв'язків з активіст_ками екологічної та феміністичної спільнот, хто застосовують екофеміністичний підхід у своїй діяльності. Список інформант_ок надалі поповнювався, виходячи із рекомендацій попередньо опитаних респондент_ок.

Поняття «активіст_ки» використовувалося за концептуалізацією терміну, здійсненою Рут Рейтан: «активіст_ка – це роль, яку виконують особи чи колективні актори для спротиву тому, що вони вважають політичною неправомірністю, або ж для здійснення політичних змін шляхом стриманих або трансгресивних тактик, виключаючи політичне насильство. Активіст_ками можуть бути член_кині суспільно-політичного руху, профспілок, мереж, НДО, громадських або релігійних організацій, дослідни_ці, студент_ки, або індивіди, неафілійовані з жодною групою» (Reitan, 2007).

Основними критеріями відбору респондент_ок були такі:

- 1) вони ідентифікують основне заняття у своєму житті (не лише їхню роботу), як таке, що пов'язане з активізмом в феміністичній або екологічній спільноті в Україні;
- 2) екоактивіст_ки залучають у свій активізм феміністичний підхід, феміністичні активіст_ки відповідно - екологічний.

Протягом польового етапу збору даних, що тривав з 23.03.2021 до 09.04.2021, було проведено 12 онлайн-інтерв'ю з активіст_ками феміністичної та екологічної спільнот України з м. Київ, м. Львів, м. Кривий Ріг, м. Сімферополь (див. таблицю 2.1). Інтерв'ю тривали від 40 хвилин до 1 години.

Респондент_ки були поінформовані щодо теми й мети дослідження, з їхнього боку була надана згода на аудіозапис інтерв'ю для подальшої обробки даних. Усі персональні дані (ім'я, вік, місце проживання) є конфіденційними.

Таблиця 2.1. Активістська інформація респондент_ок

	Основні тематики активізму	Тип активізму
<i>Респондентка 1</i>	Консерваціонізм, зоозахист, академічний активізм	Неоплачуваний, низовий
<i>Респондентка 2</i>	Права людини, ЛГБТ-активізм, насильство над жінками, утилізація відходів	Неоплачуваний, низовий

<i>Респондент_ка 3</i>	Екоанархізм, кліматична криза, права тварин, квір-фемінізм	Неоплачуваний, низовий
<i>Респондентка 4</i>	Гендерно зумовлене насильство, домагання, надспоживання, права людини та кліматичні права	Неоплачуваний, студентська організація, НУО
<i>Респондентка 5</i>	Зміна клімату, лінійна економічна система, домашнє насильство, економічна гендерна нерівність	Оплачуваний, НУО
<i>Респондентка 6</i>	Гендерно обумовлене насильство (зокрема щодо ЛБТ-жінок), зміна клімату в контексті прав людини	Оплачуваний, НУО
<i>Респондентка 7</i>	Надспоживання, права тварин, расизм, економічна гендерна нерівність	Неоплачуваний, низовий
<i>Респондентка 8</i>	Права тварин, надспоживання, домашнє насильство, економічна гендерна нерівність, трансфобія	Неоплачуваний, низовий
<i>Респондентка 9</i>	Репродуктивні права, права тварин, надспоживання, гендерна освітня та економічна нерівність	Неоплачуваний, студентська організація, НУО
<i>Респондентка 10</i>	Зміна клімату та її вплив на вразливі групи, сексуальне насильство, гендерна економічна та освітня дискримінація	Оплачуваний, НУО
<i>Респондент_ка 11</i>	Трудові права, гендерна економічна експлуатація, відповідальне споживання, квір-фемінізм	Неоплачуваний, низовий

<i>Респондент_ка 12</i>	Трудові права, гендерна економічна експлуатація, відповідальне споживання, квір-фемінізм	Неоплачуваний, низовий
-------------------------	--	------------------------

Композиція гайду (див. Додаток А) включає 4 блоки питань, з яких перший і останній сформульовані для встановлення рапорту, а другий і третій є безпосередньо змістовними. У другому блоці, присвяченому опису активізму виділені такі підтеми: 1) характеристика основного активізму; 2) соціальні та екологічні проблеми у фокусі активізму; 3) перетин екологічного та феміністичного підходів в активізмі; 4) рівень застосування екофеміністичного підходу. Третій блок фокусується на з'ясуванні активістських дискурсів екофемінізму, до яких належать пояснення респондент_ками зв'язку гендеру і залученості до екоактивізму, а також уточненні концептуалізації поняття екофемінізму.

Аналіз отриманих з інтерв'ю даних був здійснений методом якісного контент-аналізу. Аналітична процедура полягає у виокремленні повторюваних одиниць аналізу з текстів інтерв'ю (кодів). За допомогою кодів були визначені категорії понять, що в процесі аналізу були об'єднані в системи категорій. До цих систем був застосований інтерпретативний підхід у декілька етапів для підвищення надійності висновків: 1) спершу дані були проінтерпретовані авторкою роботи; 2) надалі попередні висновки були надані респондент_кам з дотриманням конфіденційності даних для додаткового аналізу активіст_ками та коментарів з метою доопрацювання авторкою (Neumann, 2014). Додаткове обговорення попередніх висновків та проаналізованих даних з учасни_цями активістських спільнот відповідає засадам феміністичної методології (респондент_ки мають доступ до аналізу даних, і цей процес не відбувається в ієрархічний спосіб), а також є способом забезпечення надійності висновків. Для збереження голосів активіст_ок як центральних для цього дослідження кожен з підрозділів з проаналізованими даними містить значну кількість цитат з інтерв'ю.

2.2. Концептуалізація поняття екофемінізму активіст_ками екологічної та феміністичної активістських спільнот в Україні

Респондент_ки надають різноманітні тлумачення терміну екофемінізм, починаючи від близького до спіритуалістської інтерпретації *«руху, що стосується насамперед зв'язку і близькості жінок з природою»* (Респондентка 5) і до інтерпретації квір-анархо-екофемінізму, як трансінклюзивного та підважуючого бінарності: *«це спротив гетеропатріархату та капіталізму водночас»* (Респондент_ка 11). Проте застосування до концептуалізацій типологію теоретичних напрямків екофемінізму, виокремлену в першому розділі, не видається доречним через те, що активізм, до якого залучені респондент_ки, переважно не є поінформованим однією конкретною (еко)феміністичною теорією. Натомість у своїй діяльності активіст_ки поєднують різні напрямки та спираються на дослідження з різних екологічних та феміністичних парадигм, обираючи відповідні повсякденні та активістські практики. Наприклад, респондентка, яка самостійно визначає себе як інтерсекційну екофеміністку, інтерпретує поняття екофемінізму таким чином: *«мені близька ідея інтерсекційного фемінізму, коли підходи поєднуються. Тобто не можна говорити про проблеми фемінізму, не говорячи про расизм, про проблеми екології та капіталізму, всі вони перетинаються»* (Респондентка 7). Водночас вона займається правами тварин, дотримується етичної вегетаріанської дієти, що є поєднанням з вегетаріанським напрямком екофемінізму.

Проте в якості спільного засновку для більшості інтерпретацій активіст_ки наводять системну боротьбу, що має провадитися водночас проти патріархату та лінійної економічної системи/капіталізму, як несправедливих та шкідливих для людського суспільства і навколишнього середовища структур. Ті з респондент_ок, хто називають себе екофемініст_ками, насамперед фокусуються на проблемі взаємопов'язаності експлуатації доквілля й жінок та інших вразливих груп.

Водночас деякі респондент_ки відзначають, що не завжди можуть назвати себе екофемініст_ками, перш за все, через різноманіття типів і напрямків екофемінізму, що, до того ж, існує в умовах малої кількості доступних україномовних джерел

інформації. Так, одна з респонденток зазначила: *«Я ще недостатньо вивчила цю тему, і не хочу навішувати на себе цей ярлик. Є ж різні напрями екофемінізму, і мені трохи лячно від феміністичного середовища загалом, бо воно іноді буває агресивним. Я не можу взяти собі це означення, бо боюсь, що прийдуть феміністки і назвуть мене несправжньою, неправильною екофеміністкою»* (Респондентка 5). Лакуна доступної популярної екофеміністичної теорії спричиняє також і менший зв'язок між нею та активізмом в Україні на відміну від іноземних екофеміністичних рухів та ініціатив, що були розглянуті в першому розділі роботи.

Також респондент_ки серед причин того, чому їм важко ідентифікувати себе безпосередньо з екофемінізмом, наводять відсутність організацій та спільнот, які відкрито позиціонують себе як екофеміністичні. Одна з респондент_ок відзначила: *«Це по-різному стається в різних поколіннях, я знаю старші [екологічні] організації, то їм все одно на феміністичні питання, а от моє покоління активісток - ми вже вирішили, що маємо виходити і за права жінок, нам важливо це підкреслювати, ходити одна до одної на акції і т.д. Ще декілька років тому ми намагалися знайти якісь організації, які б займалися екологічними і гендерними питаннями паритетно, проте не знайшли»* (Респондентка 10).

Натомість респондент_ки зазначають, що в умовах внутрішньої ідеологічної роз'єднаності екологічної та феміністичної активістських спільнот та відсутності організацій, що стоять саме на екофеміністичних принципах, існують окремі активістки, які належать до певної спільноти, з якою насамперед ідентифікуються, або діяльністю якої займаються професійно, проте у своєму активізмі та повсякденному житті поєднують обидва підходи - екологічний і феміністичний водночас. Крім окремих активісток існують також й цілі ініціативні групи та організації, що позиціонують себе як таких, що належать до одного з соціальних рухів - екологічного чи феміністичного, проте дотримуються принципів, спільних для них обох. Так, респондентка зазначає, що *«скоріше є феміністки, які є екологічно налаштованими, і вони підтримують, ходять на акції, або ж навпаки [екоактивіст_ки долучаються до феміністичних акцій]. Багато хто все ж таки тяжіють до однієї теми більш, ніж до іншої»* (Респондентка 10).

Саме з цих причин наразі в українському контексті варто досліджувати не окремий напрямок екофемінізму як самостійної теорії або активістського руху, а екофеміністичний підхід, який використовується активіст_ками обидвох спільнот і представляє собою перетин між екологічним та феміністичним теоретичними й активістськими підходами.

2.3. Перетин між екологічним та феміністичним підходами в екологічній та феміністичній активістських спільнотах в Україні

Екофеміністичний підхід як перетин між екологічним та феміністичним підходами характеризується такими рисами, що докладніше розглянуть у даному підрозділі: 1) фокусі на конкретних взаємопов'язаних соціальних та екологічних проблемах; 2) спільних цінностях справедливості, ненасилля, безпеки, екологічності; 3) систематичності, що проявляється в активізмі; 4) застосування екофеміністичного підходу як в політичних діях, так і в повсякденних індивідуальних практиках.

Проблеми, названі респондент_ками як такі, що поєднуються потребою в екологічному та феміністичному підходами, різнилися залежно від напрямку фемінізму, який поділяють активіст_ки. Так, для когось руйнування «скляної стелі», тобто бар'єрів у включенні жінок до вищих національних та організаційних рівнів прийняття рішень, є однією з проблем, які варті уваги, адже жінки часто впроваджують кращу екологічну політику.

«Майже 80% людей, задіяних в соціальних сферах це - жінки, проте їх дуже мало на верхівці рівні прийняття рішень, мало лідерок. А якщо вони будуть при владі, то зможуть позитивно впливати, запроваджувати реформи. Бо зараз там знаходяться чоловіки і реформи такі ж - вони в цьому незацікавлені, їм зручна ця система» (Респондентка 9).

«Жінки в політиці більш схильні до того, аби займатися екологічною політикою, краще справляються з екологічними проблемами» (Респондентка 7).

Інші респондент_ки, які не вважають за потрібне підтримку існуючого політичного та пов'язаного з ним економічного ладу, не зазначали це питання як безпосередньо екофеміністичне.

Втім, доцільно виділити **спільні проблеми**, які повторювалися в більшості інтерв'ю, а саме: надмірне споживання та пов'язану з ним утилізацію відходів, експлуатацію праці робітниць небезпечних виробництв, експлуатацію тварин, зміни клімату та підвищення вразливості маргіналізованих груп, що є такими через системи расизму, колоніалізму, сексизму, ейджизму.

Респондентки відзначають, що **надспоживання** є комплексною проблемою, продуктом капіталістичної економіки. Саме через надмірне споживання люди витрачають більше ресурсів довкілля для виробництва, експлуатують людей для продукування більшої кількості товарів, які після використання - або навіть без використання, адже неможливо збути всі надлишкові товари - переважно не будуть перероблені.

«Ми можемо бути феміністками і про цьому на індивідуальному рівні продовжувати підтримувати неекологічний fast fashion, купляти оці футболки з надписом «фемінізм», які були зроблені іншими жінками в жахливих умовах і мають екологічні наслідки» (Респондентка 7).

Наслідком надспоживання або споживання забруднюючих одноразових товарів є неможливість їхньої безпечної утилізації. Деякі екоактивістки зазначають, що саме жінки є групою, яка може змінювати цю ситуацію, наприклад, використовуючи багаторазові продукти для менструації або підгузки для дітей замість одноразових. Втім, це питання також є контроверсійним, адже апелює до факту, що саме жінки є основними доглядальницями за дітьми, а це есенціалізує і закріплює материнську функцію жінок.

«Часто виникають екологічні питання, які мають стосунок частіше до жінок: наприклад те, що зараз пропонують раннє висаджування для дітей, аби використовувати менше памперсів. Або проблема з одноразовими прокладками і заміна їх на багаторазові менструальні чаші. В таких випадках феміністки іноді обурюються і кажуть, що екологічні питання тут притягнуті за вуха, але ні, нам варто побачити те, що в нас спільна проблема, об'єднуватися і посилювати одна одну» (Респондентка 5).

«Мені дуже не подобається, коли демонізують тему місячних, що найбільш розповсюджене сміття - це підгузки та прокладки. Я скоріш не розміщу таку інформацію на наших ресурсах, хоча вона відповідає дійсності, адже там буде згадано суб'єктів користування - жінок, і я цю стигму не хочу підтримувати, щоб це перетворювалось на сором для жінок, тому що це знову ж питання до тих, хто володіє ресурсами і хто звертає на це увагу. Чому, наприклад, для скла знаходять рішення? І в такому приватному спілкуванні я на цьому наголошую, що не треба мене соромити за те, що я використовую ті чи інші речі, тому що це треба соромити виробників, які це на сьогодні роблять. Вони теж суб'єкти цієї ланки» (Респондентка 2).

Говорячи про **експлуатацію жіночої праці** на виробництвах, респондент_ки згадують не лише про екологічні наслідки існування таких виробництв, але й про порушення трудових прав - малі зарплати, небезпечні умови праці, задовга тривалість робочого дня, відсутність соціальних гарантій на кшталт відпустки у зв'язку з непрацездатністю.

«Коли ми говоримо про екологічні проблеми, не можна оминати фемінізм, бо обидві проблеми є наслідком капіталізму - через експлуатацію всього, у тому числі людських і природних ресурсів. Ці два рухи взаємопов'язані, і найяскравіше це проявляється в індустрії моди, коли ми говоримо про робітниць, які шують ті футболки, вони працюють в жахливих умовах, при цьому компанії хочуть якомога зменшити витрати на виробництво, використовують неекологічну бавовну, що забруднює довкілля, а жінки, які обробляють цю бавовну, отримують за це чашку рису в якості зарплатні. Це все взаємопов'язане, і є продуктом однієї системи» (Респондентка 7).

Респондент_ки, які мають досвід праці у швейній сфері в Україні, відзначали, що саме дискримінація трудових прав на несталих виробництвах мотивувала їх створити власний швейний кооператив на горизонтальних принципах організації, де учасни_ці дотримуються екофеміністичного підходу, наприклад, перешиваючи речі, використовуючи тканину вдруге, відповідально ставлячись до ресурсів.

«Екофемінізм це спротив капіталізму, через який існує тиск, що спонує до споживання всього «нового і красивого», відповідності вигаданим недосяжним стандартам. Породжений цим консьюмеризм виснажує планету. Тому ми намагаємося шити з ресурсів, які вже були використані, виробляти багаторазові речі, сортувати сміття. Шити на замовлення, а не на продаж в майбутньому» (Респондент_ка 12).

Зміна клімату виступає однією з основних проблем, на якій фокусуються як екологічні активістки, так і феміністичні активістки з екологічною оптикою. Її наслідки впливатимуть на багатьох людей, яких умовно називають «вразливими групами». На ймовірність більше або менше постраждати від змін клімату впливають гендер, етнічність, наявність дітей, місце проживання, стан здоров'я, наявність житла.

«Вразливі групи - це жінки - питання подвійного навантаження, особливо якщо це жінки з дітьми, жінки, які мають займатися домогосподарством, жінки в селах (бо добробут залежить від того, що зможеш самотійно виростити, чи є чиста вода, чи є погодні катастрофи) - піклування в багатьох речах буде на жінках. Люди пенсійного віку, люди з хронічними захворюваннями, це питання забруднення і погодних перепадів. В місті погано переносяться високі температури, це додаткове навантаження на серце. Також питання безхатченків - вони не захищені від нічого, і COVID це показав. Низькі температури, -20, у них нема можливості зігрітися, бо інфраструктура не обладнана жодним чином. Роми, якщо вони живуть в своїх поселеннях, то вони також можуть бути вразливими» (Респондентка 10).

Негативний вплив кліматичних змін часто підкріплюється існуючими соціальними проблемами, на кшталт екстенсивного видобутку ресурсів в окремих регіонах як результату **колоніальної політики**, що її критикують теретики_ні екофемінізму Третього світу. Наслідком такої політики у поєднанні з кліматичними змінами є існування кліматичних біжен_ок, які мігрують з місць, де життя стає неможливим - зазвичай острівних держав, або держав, що розвиваються. Втім, респондент_ки наводять приклади таких проблем і в Україні.

«Доступ до питної води дуже пов'язаний з економічними та соціальними проблемами в регіонах. В Криму у нас зараз дуже сильно експлуатують всі кримські

природні ресурси ці, окупанти. Вони абсолютно нераціонально використовують джерела води, природні заповідники в своїх корисливих цілях, цілковито не піклуючись про корінних мешканців. Те, як це впливає безпосередньо на народи та меншини на території Криму: наприклад, зараз в багатьох селах відсутній доступ до води, навіть не до питної, а просто до води з-під крану. Ось те, як подібні соціальні й екологічні проблеми переплетені» (Респондентка 7).

Другою рисою екофеміністичного підходу як перетину екологічного та феміністичного є **спільні цінності**, що їх поділяють активіст_ки обидвох спільнот. До таких об'єднуючих цінностей респондент_ки насамперед відносять справедливість як відсутність нерівності, ненасильство, безпеку, загальну екологічність.

«Кліматичний рух англійською це climate justice movement, а justice це справедливість, це про всі види нерівностей. Можливо, ми [екологічні та феміністичні активіст_ки] ще не узгодили, який саме буде цей майбутній світ, але він точно буде безпечним - а світ, безпечний для кліматичної активістки, має бути безпечним і для феміністки. Це якісь одні базові цінності. Ми просто ніби обираємо різні шляхи» (Респондентка 5).

«Особисто я б виходила на акції проти будь-якого прояву нерівності. На освітніх подіях контентно ми завжди включаємо питання соціальної справедливості, і жінки є однією з соціальних груп, які обговорюються. Намагаємося при модерації та фасилітації подій давати більше можливостей жінкам. На екологічному марші в 19-му році були присутні феміністична та ЛГБТ-колони, я була відповідальною за зведення людей, і це так приємно, коли розумієш, що ці твої сім'ї, кліматична та феміністична, всю твою професійну і непрофесійну діяльність поєднують» (Респондентка 10).

«Зелені рішення - це не про те, що все має зводитися до економіки, а що все, що вони вирішують, має вирішуватись через "зелену призму", тобто навіть каналізаційні питання мають знаходити зелені рішення, там з системами освітлення - це зелені рішення, соціальні питання - це зелені рішення, тобто розширення. В принципі стало зрозумілим, що екологічність - це не про об'єкт та проблему, а про методіку. І цю методіку можна докласти до будь-якого питання.

Власне, як і фемінізм. Це не стільки в першу чергу про жінок, але феміністичні погляди роблять світ інклюзивнішим для всіх» (Респондентка 2).

Третьою рисою екофеміністичного підходу є його **систематичність та холістичність**. Респондент_ки визначають патріархат та капіталізм (або лінійну економічну систему) як структури, що є взаємопов'язаними між собою, а їхні ефекти разом негативно впливають на навколишнє середовище та суспільство. Тому, на думку респонденток, боротьба з цими соціальними структурами також мусить бути систематичною.

«Людина відділилася від природи, вирішила, що буде над нею панувати. І людину цю ми визначаємо частіше за все чоловічої статі, вона почала домінувати і домінувати короткозоро, незважаючи на наслідки своїх дій. Це й про економіку, яка є капіталістичною, а не циклічною. Переважно вся ця діяльність здійснюється тими, хто в нашому суспільстві має владу - а в нас це чоловіки. Так це все пов'язано - капіталізм, патріархат, екологічна катастрофа і кліматична криза, спричинена тим способом, яким людина задовольняє свої потреби» (Респондентка 4).

«Я не обираю окремо якийсь підхід, це просто моя філософія, моє системне мислення. Я розумію, що і те, і інше - це одне й саме. Застосовую цю екофеміністичну оптику, я так просто дивлюся на світ, і в результаті всі мої проекти містять ці ідеї й ці погляди. Мені близький холістичний, цілісний підхід, що ми всі, і феміністична, і екологічна/кліматична повістка разом йдемо до спільного майбутнього світу, бо ми бачимо різні прояви одного й того самого пригнічення» (Респондентка 5).

Останньою рисою екофеміністичного підходу є те, що його принципами окремі активіст_ки керуються як в **політичних діях, так і в повсякденних практиках**. Такі стратегії поведінки включають зміну своїх споживацьких звичок на більш відповідальні, сортують сміття, вживають фемінітиви, роблять зауваження у сексистських випадках на робочому місці та ін.

«Мене бентежить питання сортування сміття й надспоживання, а ще питання дискримінації жінок на роботі та в академії, те, як вони пробивають скляну стелю і стають лідерками. Екофемінізм для мене в ось таких побутових речах» (Респондентка 1).

«Я екофеміністка у такому побутовому, певному низовому рівні. Я людина, яка на активістському рівні ідентифікує себе з цими обидвома типами проблем, і я інтегрую їх в своє життя, ось така побутова екофеміністка» (Респондентка 4).

Що ж стосується активістських організацій, то в них екофеміністичні принципи переважно не є прописаними експліцитно, натомість формулюються як цінності. Часто від неурядових екологічних організацій цінності гендерної рівності та їх включеність в діяльність вимагається донорами та грантодавцями, тобто вони скоріше зовнішніми, ніж внутрішньо притаманними активістським колективам. Водночас для низових активісток тенденція поєднання екологічної та феміністичної оптик є спільним самостійним рішенням ініціатив.

«У деяких екологічних організацій є гендерна політика, часто це обумовлено вимогою донорів, аудитів і так далі, але вони підписують і не слідуєть ній достатньо серйозно. Іноді мені здається це прописане досить загальними ціннісними словами. Можливо, гендер якимось окремо не виділяється, але проговорюється, що «ми за diversity, ми за недискримінацію, ми проти насилля». Зазвичай це питання тримається на декількох окремих людях, наприклад, я могла прийти в організацію і підвищувати там чутливість до гендерних питань, а в політики виноситься щось, коли є дуже велика потреба» (Респондентка 10).

2.4. Активістські дискурси екофемінізму в екологічній та феміністичній активістських спільнотах України

Застосовуючи характеристику активістських дискурсів, описану в першому розділі цієї роботи, доцільно виокремити деякі з них з даних інтерв'ю, проведених з представницями екологічної та феміністичної спільнот в Україні. Популярним дискурсом, до якого респондентки долучалися, пояснюючи зв'язок гендеру та стурбованості екологічними питаннями, є **екоматерналізм**. Деякі з них звертаються до виключно есенціалістських аргументів, стверджуючи, що жінки біологічно ближчі до природи через здатність до дітонародження.

«У книзі [Назва книги], для якої я була науковою редакторкою, якраз йшлося про низові феміністичні рухи, бо для жінок це властиво - турбуватися про потомство, і тому вони турбуються про майбутнє життя цього потомства. Це якби статистично й біологічно, і тому мені важливо, де житиме мій син, в яких умовах. Я хочу, щоб річки лишалися річками, ліси - лісами, степи - степами. Архетип Жінки-Матері грає якусь роль, хоча я й не вважаю, що це основна жіноча роль в житті. Мені здається, що зберігати природу вписується в жіночі цінності» (Респондентка 1).

Крім того, присутній також екоматерналістський дискурс, побудований на конструктивістських засадах, і долучені до нього активіст_ки експліцитно відмовляються від есенціалістського пояснення частішої участі жінок в екологічному активізмі. Респондент_ки апелюють до гендерної соціалізації, у процесі якої люди засвоюють стереотипні ролі, приписані різним гендерам. У рамках цього дискурсу також пояснюється можливість участі чоловіків в екологічному русі за допомогою звертання до традиційних ролей «захисника» (навколишнього середовища), а також «добувача» в умовах, коли активізм стає прибутковим (наприклад, неурядові організації у сфері відновлювальної енергетики).

«Це продукт традиційної системи виховання: "матінка природа" - це все асоціюється з чимось жіночим, з мамами. Жінок виховують в атмосфері співчуття до оточуючих, відповідальності за оточуючих, зв'язку з продовженням людського роду, і, звісно, це все впливає на те, що жінки більш відповідально відносяться до проблем довкілля. Чоловіки навпаки існують в рамках маскулінності - суворості, мужності - я частіше помічаю, що вони байдужі до проблем екології (...) Образ жіночності - це продукт гендерної системи, гендерної соціалізації» (Респондентка 7).

«У моєму середовищі жінок-активісток більше, ніж чоловіків, але чоловіки теж є. Я вважаю, що це просто відображає наше ширше суспільство, у якому ми живемо, стереотипи, які в ньому є - що чоловіки заробляють і мають працювати фултайм, а фемінізм і громадська діяльність - там менше влади і грошей. Це логічно припустити. Але я бачу й чоловіків, і мені не хочеться, аби той попередній стан речей

закарбовувався. Жінки просто купують продукти і виносять сміття, вони ближчі до процесу піклування в патріархальній системі, і тому частіше помічають проблеми. Але я не хочу есенціалізувати» (Респондентка 5).

«Екологічна сфера часто вважається "підтримуючою, спасаючою", а не «жорсткою». Умовно як сміявся один з моїх колег "рятувати метеликів, обіймати дерева", хоча насправді ти борешся з Ахметовим, а не ловиш метеликів, і там потрібні і чоловіки, і жінки, і всі, хто можуть якимось чином на це вплинути. На кафедрі екології, де я працювала, було 90% жінок. Це якимось обумовлене тим, що вважається нечоловічою професією, але я не знаю, чому це так. Я думаю, що всі можуть цим займатись, і чоловіки, які залучені в екорух, вони теж досить ок, не відчуються як дуже ніжні. Немає жодної біологічної або гормональної предрасположеності до екологічного активізму, жінок просто вчать бути рятувальними та допомагаючими. Чоловіків трохи по-іншому залучають, вони люблять "бичити", еко-пікніки вони робити не підуть. Ось проти забудови парку, зеленої зони і нацики теж виступають, приходять, побичать і в даному випадку вони також екоактивісти. Тому є різні чоловіки-екоактивісти» (Респондентка 10).

Водночас респондент_ки, які позиціонують себе як квір-екофемініст_ок, відмовляються від бінарності гендеру та статі, при цьому зазначаючи, що ймовірно гендерна соціалізація все одно впливає на більшу сприйнятливість фемінно соціалізованих людей до проблем довкілля. Втім, активіст_ки уникають універсалізації причин зв'язку, не намагаючись пояснити його однаковим досвідом усіх людей з приписаним жіночим гендером. Цю більш критичну та підважуючу бінарну гендерну парадигму позицію доцільно віднести до **субверсивного** активістського дискурсу екофемінізму.

«Соціалізація така, що дівчат і фемінно соціалізованих осіб вчать піклуватися про інших, проте це не має так бути. Різні люди, і ті, хто поза бінарністю, незважаючи на те, як були соціалізовані, теж займаються еко й соціальним активізмом. Не думаю, що тут варто підтримувати якісь стереотипні уявлення про притаманні чоловікам і жінкам соціальні ролі» (Ремпандент_ка 12).

Що ж щодо активістського дискурсу **подвійного пригноблення**, то ним для пояснення зв'язку між гендером та залученістю до екологічного активізму експліцитно не користувалась жодна з опитаних респондент_ок, звертаючись насамперед до інтерпретації через гендерну соціалізацію. Проте при концептуалізації поняття екофемінізм активіст_ки часто тлумачили зв'язок між феміністичним та екологічними рухами як такий, що проявляється у спротиві експлуатації як пригноблених груп людей, так і експлуатації довкілля й нелюдських тварин. Ця риторика відповідає дискурсу подвійного пригноблення.

Загалом переважно активістські дискурси не є ексклюзивними для респондент_ок, тому дискурси есенціалістського чи конструктивістського екоматеріалізму можуть доповнюватися поясненням подвійного пригноблення, а конструктивістський екоматеріалізм співіснує з ідеєю про інклюзивніший, інтерсекційний, небінарний підхід.

Отже, феміністична методологія, застосована в дослідженні, була успішною у досягненні декількох цілей. По-перше, через відкриту активістську позицію інтерв'юерки вона сприяла дружньому ставленню до інтерв'юерки та наданні глибшої інформації. По-друге, повернення до опитаних респондент_ок задля отримання додаткових коментарів до попереднього аналізу даних свідчить про надійність отриманих висновків.

З проаналізованого емпіричного матеріалу доцільно зробити висновок, що спільною концептуалізацією поняття екофемінізм для них є спротив або ж боротьба проти соціальних та економічних систем експлуатації вразливих груп людей та довкілля, а саме патріархату й капіталізму. Детальніші інтерпретації цього терміну різняться через різноманіття позицій феміністичного та екологічного активізму, на яких стоять респондент_ки.

Водночас наразі немає підстав стверджувати про існування окремої активістської спільноти або соціального руху, що позиціонував би себе як такий, що дотримується саме екофемінізму. Натомість має місце екофеміністичний підхід, спільний як для українських екологічних, так і феміністичних активіст_ок, які

залишаються більшою мірою залученими до однієї тематики активізму, проте водночас солідаризуються з іншою.

Для екофеміністичного підходу як перетину екологічної і феміністичної теорії та активізму в Україні характерні декілька рис. Перша з них полягає у фокусі на конкретних взаємопов'язаних соціальних та екологічних проблемах (наприклад, надмірне споживання, токсичні відходи, експлуатація жіночої праці на виробництвах, зміна клімату та її наслідки для вразливих груп, колоніалізм). Другою рисою даного підходу є спільні цінності справедливості, ненасилля, безпеки, екологічності, що поділяються як активіст_ками феміністичної, так і екологічної спільноти. Наступною рисою є систематичність, що проявляється в аналізі проблем та боротьбі з ними. Останньою рисою є застосування екофеміністичного підходу як в політичних діях, так і в повсякденних індивідуальних практиках на побутовому рівні. Що ж щодо пов'язаності екофеміністичної теорії з активізмом, що є властивим для іноземних рухів та ініціатив цього напрямку, то в Україні класичні теоретичні напрацювання залишаються маловідомими і непопулярними. Через це також доцільно вважати, що в Україні існує не екофемінізм як окремий рух, а саме екофеміністичний підхід до активізму, що переважно ґрунтується не на певній теорії, а на дослідженнях окремих проблем.

Крім того, застосовуючи класифікацію, описану в першому розділі роботи активістські дискурси екофемінізму, що пояснюють зв'язок між гендером та залученістю до екологічного активізму, у даних з інтерв'ю були виявлені всі три типи. Найпопулярнішим дискурсом, до якого зверталися активіст_ки, є екоматерналізм, як есенціалістський, так і конструктивістський. Надалі деякі респондент_ки використовували субверсивний дискурс, що намагається деконструювати бінарні гендерні ідентичності. Також у концептуалізаціях поняття екофемінізм був виявлений дискурс подвійного пригнічення. Втім респондент_ки не використовували виключно одне пояснення зв'язку гендеру та залученості до екоактивізму, часто поєднуючи декілька типів водночас.

ВИСНОВКИ

У даній роботі екофеміністичний підхід був розглянутий як такий, що існує в якості теоретичного напрямку, проявляється в активістських дискурсах пояснення зв'язку гендеру з залученням в екоактивізм, а також у перетині між екологічним та феміністичним підходами українських активіст_ок.

Різноманітні напрямки екофеміністичної теорії, що переважно представлені класичними працями закордонних наукови_ць, були типізовані за критерієм уґрунтування в есенціалістському, соціально конструктивістському поясненні зв'язку між пригніченням жінок й інших маргіналізованих груп та довкілля, або ж такому, що поєднує дві попередні позиції (есенціалістський, соціальний та соціалістичний типи відповідно).

Окремі концептуалізації поняття екофемінізм кожним напрямком теоретичної думки були систематизовані, і як результат випрацьоване тлумачення екофемінізму як теоретичної позиції та політичного руху, що вивчає проблеми довкілля через лінзу гендеру, викриваючи способи, у які пригноблення жінок й інших міноритарних груп та експлуатація Землі є пов'язаними та взаємно підтримуючими.

Як доповнення огляду знання, продукованого в межах академії, також були виокремлені три активістські дискурси екофемінізму що інтерпретують цей зв'язок між гендером та залученістю до екоактивізму: дискурс екоматерналізму (жінки активніше беруть участь в екологічному активізмі через свої репродуктивні можливості та/або соціальні ролі матері й піклувальниці), дискурс подвійного підкорення (жінки активніше беруть участь в екоактивізмі, бо експлуатуються так само як довкілля) та субверсивний дискурс (не варто пов'язувати гендер з участю в екоактивізмі). Екоматерналізм та дискурс подвійного підкорення критикуються за есенціалістський підхід, проте продовжують використовуватися в активізмі як успішна стратегія.

Через те, що екофеміністична теорія є уґрунтованою в конкретних соціальних та екологічних проблемах, іноземні екофемініст_ки часто застосовують її у своєму активізмі. Для з'ясування зв'язку теоретичних напрацювань з активістськими

ініціативами були розглянуті класичні приклади екофеміністичних рухів, наприклад, рух «Чіпко», ґрунтуючись на якому, Ванданою Шивою був на есенціалістичних засадах теоретизований деколоніальний феміністичний погляд на екологічні проблеми Індії як країни Третього світу. Інші типи й напрямки теоретичного екофемінізму теж поєднуються з активістськими стратегіями, починаючи від соціалістичного й до квір-екологічного. Пов'язаність екофеміністичної теорії та активізму проявляється також у випрацюванні активіст_ками «прямої теорії» на основі власного відрефлексованого досвіду спротиву системам пригнічення та організації цього спротиву. Перетин академічного та активістського знання підсилює обидва з них, тому екофемініст_ки активно працюють над їх поєднанням для підтримки обох видів діяльності.

Що ж стосується концептуалізації поняття екофемінізму українськими активіст_ками, то інтепретації є відмінними залежно від відповідних позицій феміністичного та екологічного активізму. Спільною концептуалізацією поняття екофемінізм для них є спротив або ж боротьба проти соціальних та економічних систем експлуатації та пригноблення вразливих груп людей та довкілля, а саме патріархату й капіталізму.

Стверджувати про існування організованого екофеміністичного руху в Україні на основі даних, отриманих в межах даного дослідження, наразі неможливо. Причинами цього імовірно є нестача доступних теоретичних праць з екофемінізму, а також відсутність активістської спільноти чи організацій, що відкрито позиціонували б себе як екофеміністичні. Проте ґрунтуючись на концептуалізації активіст_ками поняття екофемінізму, а не на попередній концептуалізації з теоретичних праць, був виокремлений екофеміністичний підхід, властивий деяким організаціям, а також українським активіст_кам з екологічної та феміністичної спільнот, які залишаються більшою мірою залученими до однієї тематики активізму, і водночас солідаризуються з іншою. Екофеміністичний підхід як перетин екологічного та феміністичного полягає в фокусі на конкретних взаємопов'язаних соціальних та екологічних проблемах, спільних для активіст_ок обох спільнот цінностях (справедливості, ненасилля, безпеки, екологічності), систематичності, що проявляється в аналізі

проблем та боротьбі з ними, застосуванні екофеміністичного підходу як в політичних діях, так і в повсякденних індивідуальних практиках на побутовому рівні.

З отриманих даних були виокремлені три попередньо розглянуті активістські дискурси екофемінізму, що пояснюють зв'язок між гендером та залученістю до екологічного активізму. Частіше за все опитані активіст_ки користувалися обидвома типами екоматерналістського дискурсу, як есенціалістським, так і конструктивістським, переважно апелюючи до гендерної соціалізації як основної причини участі жінок в екологічному активізмі. Деякі респондент_ки зверталися до субверсивного дискурсу, деконструюючи бінарні гендерні ідентичності. Дискурс подвійного пригнічення використовувався активіст_ками переважно задля концептуалізації поняття екофемінізм. Проте стверджувати, що респондент_кам властивий лише один засіб інтерпретації зв'язку гендеру та залученості до екоактивізму неможливо, адже переважно декілька дискурсів поєднуються водночас.

Подальше дослідження екофеміністичного підходу в українському активістському середовищі може залучати представни_ць недопредставлених у даному дослідженні напрямків екофемінізму (респондент_ки з зоозахисної сфери, а також важкодоступних активістських спільнот, що знаходяться в регіонах, на кшталт екоанархіст_ок, квір-фемініст_ок та ін.). Крім того, ця робота може слугувати розвідкою для наступного дослідження з фокусом на конкретних українських організаціях, що займаються екологічною та феміністичною повістками водночас. Також для подальшого вивчення екофеміністичного підходу доцільно застосувати ширший спектр дослідницьких методів, наприклад, фокус-групові дослідження з активіст_ками, аналіз документів з екофеміністичними політиками організацій, мережевий аналіз зв'язків між активіст_ками екологічної та феміністичної спільнот.

Список використаних джерел

- Карпенко, Е. И. (2002). Сущность и тенденции современного экокфеминизма. *Гуманитарный экологический журнал*, 4(1), 67-73. Режим доступу <https://refdb.ru/look/1145515.html>
- Марценюк, Т. (2018). *Чому не варто боятися фемінізму*. Комора.
- Шевченко, З. В. (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/ekofeminizm.html>
- Штейнберг, И, Ковалев, Е, Шанин,, Т, & Левинсон, А. (2009). *Качественные методы. Полевые социологические исследования*. Санкт-Петербург: Алетейя. Retrieved from <https://cutt.ly/SbU776j>.
- Adams, C. J. (1991). Ecofeminism and the eating of animals. *Hyapatia*, 6(1), 125-145. doi:10.1111/j.1527-2001.1991.tb00213.x
- AG Feministisch SprachHandeln. (2014). Was tun? Sprachhandeln – aber wie? W_Ortungen statt Tatenlosigkeit. [Brochure]. Berlin: Author. Режим доступу http://feministisch-sprachhandeln.org/wp-content/uploads/2015/04/sprachleitfaden_zweite_auflage.pdf
- Bauhardt, C. (2014). Solutions to the Crisis? The green New Deal, Degrowth, and the solidarity Economy: Alternatives to the capitalist growth economy from an ecofeminist economics perspective. *Ecological Economics*, 102, 60-68. doi:10.1016/j.ecolecon.2014.03.015
- Birkeland, J. (1993). Some pitfalls of ‘manstream’ environmental theory and practice. *The Environmentalist*, 13(4), 263-275. doi:10.1007/bf01902028
- Cuomo, C. J. (2002). On Ecofeminist philosophy. *Ethics and the Environment*, 7(2), 1-11. doi:10.1353/een.2002.0016
- Enck-Wanzer, D. (2006). Trashing the System: Social movement, Intersectional rhetoric, and Collective agency in the Young lords Organization's Garbage offensive. *Quarterly Journal of Speech*, 92(2), 174-201. doi:10.1080/00335630600816920
- Feminisms and Degrowth Alliance (2020) Collaborative Feminist Degrowth: Pandemic as an Opening for a Care-Full Radical Transformation. Режим доступу

<https://www.degrowth.info/en/feminisms-and-degrowth-alliance-fada/collective-research-notebook/>

- Gaard, G. (1997). Toward a queer ecofeminism. *Hypatia*, 12(1), 114-137.
doi:10.1111/j.1527-2001.1997.tb00174.x
- Gaard, G. (2011). Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environment. *Feminist Formations*, 23(2), 26-53.
doi:10.1353/ff.2011.0017
- Gaard, G. (2011). Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environment. *Feminist Formations*, 23(2), 26-53.
doi:10.1353/ff.2011.0017
- Gaard, G.; Gruen, L. (1993). Ecofeminism: Toward Global Justice and Planetary Health. *Nature and Society*, 1-35. Режим доступа
https://www.academia.edu/32438639/Ecofeminism_Toward_Global_Justice_and_Planetary_Health
- Gross, G. (2012). Feminist Qualitative Interviewing: Experience, Talk, and Knowledge. In M. DeVault, G. Gross, *Handbook of feminist research: Theory and praxis*. Thousand Oaks, CA: SAGE. doi:<https://dx.doi.org/10.4135/9781483384740.n11>
- Handbook of feminist research: Theory and praxis [Introduction]. (2012). In S. N. Hesse-Biber (Author), *Handbook of feminist research: Theory and praxis* (pp. 2-26). Thousand Oaks, CA: SAGE. Режим доступа
https://books.google.com.ua/books?id=RMBWm7bEsL4C&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Haraway, D. (1989). The Persistense of Vision. In *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge. Режим доступа
http://sciencepolicy.colorado.edu/students/envs_5110/primatevision.pdf
- Harding, S. (1987). The method question. *Hypatia*, 2(3), 19-35. doi:10.1111/j.1527-2001.1987.tb01339.x
- Herrmann, S. (2003). Performing the Gap: Queere Gestalten und geschlechtliche Aneignung. *Arranca!*, (28). Режим доступа
<https://arranca.org/archive?path=%2Fausgabe%2F28%2Fperforming-the-gap>

- Holmes, A. G. (2020). Researcher positionality - a consideration of its influence and place in qualitative research - a new researcher guide. *Shanlax International Journal of Education*, 8(4), 1-10. doi:10.34293/education.v8i4.3232
- Hunt, K. P. (2014). "It's more than planting trees, it's Planting Ideas": Ecofeminist praxis in the Green Belt Movement. *Southern Communication Journal*, 79(3), 235-249. doi:10.1080/1041794x.2014.890245
- Jiménez Rodríguez, A. (2017). "Strange Coupling": Vegan Ecofeminism and Queer Ecologies in theory and in Practice. *Revista De Lenguas Modernas*, (25). doi:10.15517/rlm.v0i25.27713
- Kao, G. Y. (2010). The universal versus the particular in ecofeminist ethics. *Journal of Religious Ethics*, 38(4), 616-637. doi:10.1111/j.1467-9795.2010.00455.x
- Kings, A. (2017). Intersectionality and the Changing Face of Ecofeminism. *Ethics and the Environment*, 22(1), 63-87. doi:10.2979/ethicsenviro.22.1.04
- MacGregor, S. (2004). From care to citizenship: Calling ecofeminism back to politics. *Ethics and the Environment*, 9(1), 56-84. doi:10.1353/een.2004.0007
- Mallory, C. (2006). Ecofeminism and Forest defense in Cascadia: Gender, theory and radical activism. *Capitalism Nature Socialism*, 17(1), 32-49. doi:10.1080/10455750500505408
- Mallory, C. (2010). What is ecofeminist political philosophy? Gender, nature, and the political. *Environmental Ethics*, 32(3), 305-322. doi:10.5840/enviroethics201032333
- Merchant, C. (1983). *The death of nature: Women, ecology, and the scientific revolution*. San Francisco: Harper & Row.
- Mies, M.; Shiva, V. (2014). *Ecofeminism*. London: ZED Books.
- Molyneux, M., & Steinberg, D. (1995). Review: Mies and Shiva's "Ecofeminism": A New Testament? *Feminist Review. Feminist Politics: Colonial/Postcolonial Worlds*, 49. Режим доступа <http://www.jstor.org/stable/1395330>
- Moore, N. (2004). Ecofeminism as Third Wave Feminism? Essentialism, Activism and the Academy. In S. Gillis, G. Howie; R. Munford, *Third wave feminism: A critical exploration* (pp. 227-239). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson Education Limited. Режим доступа
http://letrunghieutvu.yolasite.com/resources/w-lawrence-neuman-social-research-methods_-qualitative-and-quantitative-approaches-pearson-education-limited-2013.pdf
- Phillips, M. (2016). Embodied care and Planet Earth: Ecofeminism, maternalism And Postmaternalism. *Australian Feminist Studies*, 31(90), 468-485.
 doi:10.1080/08164649.2016.1278153
- Plumwood, V. (1991). Nature, self, and Gender: Feminism, Environmental philosophy, and the critique of rationalism. *Hypatia*, 6(1), 3-27. doi:10.1111/j.1527-2001.1991.tb00206.x
- Reed, Maureen G. (2003) *Taking Stands: Gender and the Sustainability of Rural Communities*. Vancouver: UBC Press
- Reitan, R. (2007). *Global Activism*. Routledge. Режим доступа
<https://www.routledge.com/Global-Activism/Reitan/p/book/9780415455510>.
- Salleh, A. (2005). Moving to an embodied materialism. *Capitalism Nature Socialism*, 16(2), 9-14. doi:10.1080/10455750500108195
- Salman, A. (2007). Ecofeminist movements — from the north to the south. *The Pakistan Development Review*, 46(4II), 853-864. doi:10.30541/v46i4iipp.853-864
- Sandilands, C. (1999). *The good-natured feminist ecofeminism and the quest for democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stoddart, M. C., & Tindall, D. B. (2011). Ecofeminism, hegemonic masculinity, and environmental movement participation in british Columbia, Canada, 1998–2007: “Women always clean up the mess”. *Sociological Spectrum*, 31(3), 342-368.
 doi:10.1080/02732173.2011.557065
- Sturgeon, N. (1997). *Ecofeminist natures: Race, gender, feminist theory, and political action*. New York: Routledge.
- Warren, K. (2001). Feminist Theory: Ecofeminist and Cultural Feminist. In N. J. Smelser and P. B. Baltes *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 5495-99. London: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03949-8>

Додаток А

**Гайд інтерв'ю з активіст_ками екологічної та феміністичної спільнот
України*****I. Вступ***

1. Мене звати Аня Кудрінова, я навчаюсь на соціології в Києво-Могилянській академії. Наразі я проводжу дослідження для свого дипломного проєкту, у межах якого опитую активіст_ок екологічної та феміністичної спільнот, які поєднують ці два підходи у своєму активізмі.
2. Якою мовою зручніше проводити інтерв'ю?
3. Інформація, отримана в цьому інтерв'ю, залишатиметься конфіденційною. Прошу вас відповідати щиро і правдиво, адже в цій темі немає правильних або неправильних відповідей. Мене цікавлять саме ваші думки та особистий досвід. Нашу бесіду я хотіла б записувати на диктофон. З цим аудіозаписом працюватиму тільки я, він не буде відтвореним в жодній іншій аудиторії. Чи ви надаєте свій дозвіл на запис? Дякую.
4. У цьому дослідженні я намагаюся активно залучати респондент_ок до участі не лише як об'єктів опитування. Тому перед тим, як я почну ставити Вам дуже багато питань, чи маєте ви якісь питання до мене?
3. Для початку розкажіть трохи про себе, будь ласка.
 - Ким працюєте і в чому полягає ваша робота?
 - Чим займаєтесь у вільний від неї час?

II. Опис активізму

5. Як ви прийшли в активізм? Чому він був привабливим для вас?
6. Як би ви охарактеризували феміністичний/екологічний активізм, яким ви займаєтесь наразі?
7. Чи є конкретні феміністичні/екологічні проблеми, на яких ви фокусуєтесь більш за все? Якщо так, які? Чому саме на них?

8. Чи ви поєднуєте певні активістські стратегії з теоретичними напрацюваннями? На чому ґрунтуються ваші активістські стратегії (теоретичні праці, емпіричні дослідження)? Якщо так, то якими саме?

9. Як проявляється перетин між екологічним та феміністичним підходами у вашому активізмі? Чи існують якісь спільні орієнтири/конкретні точки перетину?

- Чи підходи щось запозичують одне в одного?
- Чи, можливо, певним чином доповнюють?
- Чи пов'язані раніше перелічені вами екологічні та феміністичні проблеми між собою? Якщо так, то яким чином?

10. Чи прописані принципи поєднання екологічного та феміністичного підходів у ваших активістських організаціях/ініціативах? Або це лише ваша індивідуальна позиція?

III. Активістські дискурси екофемінізму

11. Деякі люди вважають, що жінки більш стурбовані щодо навколишнього середовища, ніж чоловіки. Чи ви погоджуєтесь з такою позицією? Чому так або ні?

- Чи, взагалі, на Вашу думку, існує зв'язок між гендером та прагненням захищати довкілля? Чому так або ні?

12. Як ви розумієте поняття екофемінізм?

13. Чи назвали б ви себе екофемініст_кою? Чому так або ні?

IV. Завершення

14. Ми вже завершуємо інтерв'ю, чи маєте ви ще щось додати з теми, яку ми сьогодні обговорювали?

15. І наостанок: у випадку, якщо я потребуватиму вашої допомоги на етапі інтерпретації даних, чи я можу звернутися до вас за уточненнями або роз'ясненнями?

Дякую за ваш час та те, що погодилися на участь у цьому інтерв'ю!

Транскрипт інтерв'ю з активісткою екологічної та феміністичної спільноти

Дата: 24.03.2021.

Платформа онлайн-відеоконференцій: Zoom.

Інтерв'юерка: Ганна Кудрінова.

Тривалість: 56 хвилин 57 секунд.

І: ... З цим аудіозаписом працюватиму лише я, він не буде відтворений в жодній іншій аудиторії. Можливо використовуватиму якісь цитати з інтерв'ю, але в будь-якому випадку вони будуть анонімізовані, тобто ваше ім'я ніде не фігуруватиме.

Р: Добре.

І: Добре. Тоді почнемо з певного "розігріву": розкажіть будь-ласка трошки про себе, може ким ви працюєте, або чим займаєтесь в вільний від роботи час.

Р: Я працюю менеджеркою зі зв'язків з громадськістю від підприємства, яке займається закупівлею і частково переробкою вторинної сировини у [Назва міста] та ближніх селищах...У вільний час: активізм пов'язаний з правами людини і власне з питаннями такого...свідомого споживання і сталого розвитку в якихось...в будь-яких моментах.

І: Добре, дякую. А опишіть будь-ласка трошки детальніше свій активізм: який він, чим саме займаєтесь, які у вас форми активізму цього?

Р: Ну в громадському активізмі я десь з 2009-го року, були різні етапи і ну останній рік фактично такий - "заморожений". Єдине, що я робила в 2020-ому - це за підтримки Фонду Гайнріха Бюлля робила такий "невеличкий аналіз" гендерної репрезентації пам'яток і пам'ятників культури і історії в нашому місті, в [Назва міста]. Тобто рахувала скільки зовнішніх образів - чоловічих, жіночих, дитячих, композиційно-

групових, тому подібне...До цього власне була громадська низова ініціатива [Назва ініціативи], в якій ми... з якою ми, переважно, знайомились з таким реальним напрямком просвітництва, тобто проводили зустрічі з спікерками, з презентаціями книг з теми фемінізму або з досвіду жінок і власне... це був 2017-2018-ий рік, потім в мене таке було трохи вигорання, і від цього я активну діяльність таку згорнула, більше шукаю можливості для "кабінетного" активізму, лише оці цінності...Довгий час також займалась, в принципі тим, що переросло в мою роботу - це популяризацією роздільного збору твердих побутових відходів, переважно, і власне про можливості у місті: ми з командою робили таку мапу міста, з нанесенням, де що можна віднести, власне, через ЗМІ і соціальні мережі розповідали, чому це треба робити, як це робити, які можливості на сьогодні в нас є...Тобто ця частина переросла власне в роботу на підприємстві...і з просвітництва теж, тому що робота пов'язана в першу чергу з запровадженням проекту з роздільного збору в середніх навчальних закладах освіти і це десь триває п'ятий рік, ми охопили дві третини закладів за схемою, коли я проводжу зустріч, грубо кажучи, даю емоцію, пояснюю різницю між ресурсами і сміттям, і потім пропоную за підтримки підприємства, в результаті роздільного збору вторинної сировини заробляти закладу і завдяки тому, що заклад бачить живі гроші, ми як би наголошуємо, щоб ці гроші перетворювалися на предмети, які доступні дітям, для того, щоб підтримувалась мотивація, збираю потім ці історії успіху і цим підтримуємо інтерес власне до теми, щоб показати, які в нашому сміттевому відрі можуть бути можливості за правильного поводження. А так...ну от якщо є якісь...активності типу "Маршу жінок", я в цьому році брала участь у столичному марші, то скоріше організовані інші можуть підтримати приїхати або так як от з вами теж. Колись на певних семінарах теж робила презентацію про екофемінізм, власне зверталися за отриманням цієї презентації, за якимось матеріалами, щодо цієї теми, тому зараз це більше про поширення інформації, ніж про якісь організаційні моменти.

І: От ви сказали, що починали тему роздільного збору вторинної сировини/ресурсів з командою, і ця команда мається на увазі...?

Р: Дивіться, я персонально цією темою цікавилася десь з...якщо вірити інтернету, десь з 2012-го року. Я ще тоді вела пабліки Вконтакті. А потім в нас є громадська організація [Назва організації] і, власне, вони мене запросили як, на той момент...В мене був такий...чи не єдиний статус в місті як у екоактивістки. Я підтримувала інші активності, але це було переважно прибирання. У своїй активності я займалась тим, що збирала інформацію про пункти прийому, що там роблять, для чого, як можна долучитися...і, власне, ця інформація. Буквально з моєю партнеркою на той момент ми вдвох це збирали, там декілька ще доповнень було, а вже команда, ця організація взяла на себе технічний бік, в тому плані, що на своєму сайті створили опцію екомапи, де можна було розмістити інформацію. Ну і власне їх бренд допоміг розповсюджувати цю інформацію, бо в нашому місті це доволі відома громадська організація. Я з ними припинила співпрацю десь роки два тому, більше з розходженнями цінностей щодо фемінізму. На той момент завдяки перетину зацікавлень ...тому що я це не сама робила, а мої знання і мотивація, мій час за підтримки їхнього ресурсу посилились.

І: Добре, дякую. Тобто, якщо так охарактеризувати в цілому ваш активізм, то він у більшій мірі був низовим? І є, залишається низовим?

Р: Так, я декілька разів отримувала грантову підтримку, але це були кошти виключно на...Ну там не було зарплатні жодній людині, там не було на підтримку адміністративної діяльності. Наприклад, один із грантів ми робили конкурс соціальної реклами про роздільний збір відходів, тобто люди малювали від руки або графічний дизайн створювали, потім локальні публічні особи вирішували, хто перемогли, там було три номінації здається: діти - молодша школа, потім - середня ланка і дорослі. І от за результатами журі всі три, хто перемогли - їхні роботи ми використали для роздруківки плакатів з QR-кодом на мапу. Тобто це був певний ресурс, щоб розповсюдити про існування мапи і було по одному білборду на кожную роботу. І, власне, за підтримки того підприємства, до якого я потім пішла працювати, там ще були якісь, здається, чи тисяча чи п'ятсот гривень, підтримали дитину (на

власний розсуд вони вибрали свою роботу). От, власне такі були приклади. А так да, переважно низовий, якщо в [Назва організації] - це було ще трошки потужніше, тому що це зареєстрована громадська організація... До [Назва організації] - це була ну така...теж персональна ініціатива завдяки соціальним мережам, і, власне, феміністична складова теж. Коли ми зробили ініціативу, ми її так і не зареєстрували. Це була фактично..., вона так і називалась "ІГ" - ініціативна група.

І: До речі, про соціальні мережі. А які пабліки ви вели Вконтакті?

Р:...Зараз намагаюсь згадати. Там було два пабліка: перший я не пам'ятаю точну назву, здається щось типу [Назва групи], де було про відходи, а друге був [Назва групи], там було більше про такі апсайклінгові приклади. Ну тобто, коли з пляшок робили човни чи щось таке, що не потребувало виробничих потужностей, що люди переробляли. Трохи пізніше я перенесла це на Фейсбук, вже з меншою потужністю, тому що якщо Вконтакті - це систематична робота з залучення, там доходило до трьох тисяч підписників, то на Фейсбуці це зараз близько трьохста на кожному і [Назва групи] і окремо [Назва групи]. Я не роблю вже такої системної роботи, це скоріше репости, не в форматі власного контенту. Власний контент якраз на сторінці підприємства.

І: Так, я зрозуміла. Добре, тоді якщо говорити про конкретні феміністичні або екологічні проблеми на яких ви фокусуєтесь більш за все в активізмі, то в екологічному напрямку це збір відході, а в феміністичному?

Р: Ну в екологічному теж там є певна динаміка, тому що коли це була моя приватна ініціатива і потім громадська - це було в принципі про відходи, і небезпечні, і органічні, а наразі це виключно про тверді, побутові і якоюсь звичайною лексикою, власне: "упаковки". А в феміністичному ми якби теж тоді підтримали... Фонд Бьоля, завдяки їм ми привозимо спікерок і власне на тих спікерок ми орієнтувалися, які могли приїхати, тому це були так широкі питання, як рух MeToo чи про...Ірина

Ігнатенко про традиційність, про ті часи, коли...на які посилаються наші опоненти: що таке традиції, як тоді жилося. Це так, більше про хапання за можливості. Наприклад, українська Вікіпедія проводили майстер-класи, як писати статті, тому з ними контактували, теж приїжджала тренерка, робила статті. Чи спираючись на місцеві зв'язки, робили майстер-класи з самооборони для дівчат. Потім вже...на жаль не згадаю організацію, за підтримки якої ми виграли там грант теж невеличкий на проведення фестивалю соціальної реклами. І це була співпраця з "Молодією", з київською організацією, у них там є якась "голден программа" і там привозили дуже різноманітну...Дуже різноманітно було, про різні види дискримінацій: за гендерною ідентичністю, і за інвалідністю, і поводження з тваринами. Ну скільки, власне...Фемінізмом я цікавлюсь десь з 2012-го року, а розпочала активну діяльність в 2017-ому році. Всі ці чотири роки я просто читала, хто цим точно займається і думала, що я до них долучуся, і в результаті так вийшло, що довелося мені це розпочинати і це скоріше...тобто, була реакція на зовсім не зайняту нішу. Не скажу, що ми якусь собирали прямо "тему", ми працювали більше в реактивному руслі, наприклад, Олена Стрельник випустила книжку "Турбота як робота" - ми привозили її презентацію, потім Настя Мельниченко запустила рух MeToo, її запрошували. Ну і так Юлію Ярмоленко з "Секспросвітою" запрошували, теж вона приїздила, і якісь свої зустрічі теж робили. Ну десь раз на місяць якийсь івент робили. І за підтримки того ж Фонду Бьоля, здається у дев'ятнадцятому році ми у всі міські бібліотеки завезли по чотири книги від Фонду Бьоля, на оцю тематику фемінізму, це "Турбота як робота", це...вже не згадаю, чотири книги були з гендерної рівності.

І: ...Напевно, щось з книжок Тамари Марценюк.

Р: Точно, да, і Тамара до нас приїжджала, от остання спікерка яка приїжджала Тамара, бо я її переслідую (сміється). Вона так і сказала, що [Назва міста] її не дуже приваблювало, але я так наполегливо про зустрічі до неї підлещувалася, що їй довелося приїхати..Ну дуже вона налаштовує до себе і оця книжка..."Чому не варто боятися фемінізму?"

I: Вона моя наукова керівниця цього диплому.

P: (сміється) Вітаю.

I: Добре..І тоді трохи..

P: Ну ми трохи намагалися ще включати тему ЛГБТ. Ну наприклад коли ми привозили цей фестиваль соціальної реклами, там був єдиний ролик про щось на тему ЛГБТ, то наші місцеві організації почали погрожувати торгівельному центру, де це відбувалося. На щастя, керівниця кінотеатру не пішла на їх погрози, ми провели цю всю історію, але да, про тему ЛГБТ тільки так щось на приватних сторінках, підтримували прайди, щось постили на своїй сторінці нашої організації, нашої ініціативи. Не дійшли ми до апогею, щоб так дуже відверто підтримувати, хоча для мене це дуже такі речі, як і речі про людей з інвалідністю не взаємовиключні, вони мають бути поруч.

I: Дякую! Тоді спитаю...Бо ви сказали, я навіть собі записала: "Довелося мені розпочинати самій". От як ви почали, чому активізм був привабливим і оці обидва напрямки? Як до нього прийшли?

P: Я, наприклад, до сих пір не вважаю себе екоактивісткою, для мене раціональне споживання ресурсів - це просто про усвідомлення своїх вчинків. Я, наприклад, не дуже заглиблена в тему поводження з тваринами, хоча і підтримую там те, що робить "UAnimals", не дуже заглиблена в якійсь рослинні теми. Ну тобто я на своєму прикладі, на своєму відчутті, що світло даремно не має горіти та тому подібне, так само зустріла в той час...в 2000-якомусь році в нас з'явився інтернет і я просто в загальних руках зустріла речі, потім в коментарях побачила, що, наприклад, якась прикраса - це була пластикова пляшка колись. І я створила оцю сторінку [Назва групи] просто через захват від того, що люди можуть робити своїми руками і на цю сторінку почали приходити люди з запитанням, чи це я роблю, як це замовити і тому подібне і

мене почало сумління теж підгризати: "А, ну да, а що я, власне, можу робити?" і я зрозуміла, що єдине, що я можу робити - це розділяти відходи і відносити їх туди, де з ними щось буде відбуватися "грамотно". І так почалась оця історія з роздільним збором відходів, а фемінізм...Ну мені здається я просто закохалася в людину і дізналась про те, що вона феміністка і якось от на цьому позитивному...Ну так є історії, що феміністками стають ті, кого образили чоловіки, в мене не було історій з образами чоловіків, якось адекватне оточення, але були дуже надихаючі, прекрасні жінки і найчастіше вони ідентифікували себе як феміністки, і я тоді почала вивчати, що це, власне, таке і так потихеньку розуміла, що оскільки я відстоюю свій вибір і мені не зрозуміло, чому я маю йти за якоюсь моделлю Kitchen, Küche, Kinder, що це в принципі мені властиво. Почала відслідковувати цю тему, знайомитися з нею, потім якось так задумала, яка я "геніальна" людина, що побачила схожості в обидвох темах, але в 2018-ому році мені пощастило потрапити на [Назва заходу] того ж Фонду Бьоля, і там були представник від німецької партії Зелених і одна представниця від Європейської партії Зелених. І коли вони розповідали про свою історію своїх рухів, я зрозуміла, що я дуже далеко не оригінальна, що ця історія вже триває мінімум з 50-60-их років і що люди вже відстежують ці перетини і власне зробили з цього політичну програму і це підсилило, звісно, взагалі, тому що на [Назва заходу], розуміння як це перетинається, в яких формах, за якими темами...Меня сподобалась цитата, здається, німецького політика, що "зелені рішення - це не про те, що все має зводитися до економіки, а що все, що вони вирішують, має вирішуватись через "зелену призму"", тобто навіть каналізаційні питання мають знаходити зелені рішення, там з системами освітлення - це зелені рішення, соціальні питання - це зелені рішення, тобто розширення. В принципі стало зрозумілим, що екологічність - це не про об'єкт та проблему, а це про методику. І цю методику можна докладати до будь-якого питання. Власне, як і фемінізм. Це не стільки в першу чергу про жінок, але...феміністичні погляди роблять світ інклюзивнішим для всіх.

І: А яка саме ця методика і яки це "зелені" рішення соціальних питань, як можна застосувати їх?

Р: Ну це, наприклад, партисипація, коли "не треба нам без нас", тобто включення до обговорення людей, які будуть користуватися цими рішеннями. Для мене це не підстроювання ресурсів під себе, а підстроювання себе під ресурси, те, що ми маємо в своєму...ну, наприклад, у нас не ростуть банани, не треба міняти екосистему, для того, щоб вона нам росила, нам треба оптимізувати місцеві можливості, ресурси, не робити дурню, щоб викачувати воду такими обсягами, як... і такими темпами, якими вона природньо не відновлюється. Тому поводження з відходами, це створювати від початку такі матеріали, які можуть бути дружніми до природи, тобто не створити спочатку пластик, а потім зрозуміти через 70 років, що з ним нічого не відбувається. Це якась така думка...як би стратегія на випередження, коли одночасно з потребою треба включати весь ланцюжок. Наприклад, економіка наша теперішня, вона лінійна, вона про результати споживання, а зеленим рішенням було б, як я пояснюю на уроках, наприклад, дітям, показую кулю, питаю: "Якої форми у нас планета?" Вони там вже грамотні, відповідають не так, як нас вчили, що вона кулеподібна, там якесь розумніше слово. Я питаю, чи є в цієї форми края, чи можемо ми підійти на якійсь край, скинути туди і там воно залишиться. Вони логічно відповідають, що немає, я кажу: "Ми маємо враховувати цю особливість нашої планети, що в неї нема країв. Не можна десь полишити сміття і думати, що воно там залишиться. "Тут лише можна підлаштуватися: або ми робимо вигляд, що є края і тоді планета сама це вирішує - вона циклічна і вона включить все-таки наше сміття в свої цикли, поверне нам його через якість води, через якість ґрунту і відповідно вирощеного на ньому, або все ж таки ми звертаємо на це увагу і наше рішення в тому, щоб запускати так само циклічні процеси. Тобто цикліну економіку - коли ми спожиті речі все одно повертаємо в цикл, повторно використовуємо, повторно переробляємо і відповідно ці природні ресурси діють до природних процесів. Власне, як і людський ресурс, він же теж невичерпний, не безмежний і... Взагалі, для мене екологія - це найжорсткіша форма економіки, тому що у природі без людського втручання мало що є зайвого, як би нам там не подобалися якісь милі зайчатка, але природа відрегулює так, що збільшиться популяція вовків і зайчаток меншатиме, якщо їх забагато. Але через втручання людей

цей баланс порушується. Навіть інколи думаючи, що ми такі благородні починається...Ну, наприклад, у нас в [Назва міста] були ініціативи з засадження деревами певних ділянок, без вивчення того, наскільки ґрунти будуть...наскільки ці дерева не виснажать ґрунти, наскільки вони тут доречні, наскільки доречні в цій кількості. Такі трошки наївні рішення вони теж протиприродні. Та в зелених це такий суровий прорахунок має бути.

І: Дякую, тоді хотіла б запитати про якийсь теоретичне обґрунтування. Чи спираєтесь ви у своєму активізмі на якісь існуючі дослідження?

Р: Дослідження...Не можу сказати, не пригадати, скоріше да...В свій час дуже для мене було інсайтом програма Партії зелених, власне, їх основні керуючі принципи, в тому числі соціальна справедливість, до них же дотягується і Хартія про права людини, в них же також є право кожної людини на безпечне довкілля, да? Це якісь такі програмні документи. В дослідженнях більше...наприклад, я стежу за кліматичним рухом і для мене була дуже показова історія Казахстану, де через все ж таки природні умови доволі жорсткі, ось в близько-гірських районах. І коли вирубувалися дерева для опалення приміщень, зіткнулося потім населення з тим, що немає ресурсів. Чоловіки пішли в міста, а жінки все-таки лишилися на домогосподарствах і важка праця лягла на них, тому що треба було ходити декілька кілометрів і за водою і за сировиною для опалення. І щоб власне...через те, що більшість бідного населення - це жінки, кліматичні зміни найчастіше вражають їх, тобто заводнення території, острівні ці всі держави - будуть страждати перші люди, які менш мобільні, а через домогосподарство і дітей все таки лишаться менш мобільними жінками, що через їхню замкненість і відірваність від якихось технологічних рішень, власне, страждають. І підтримку їх як раз...те що я замислювалась про зелену енергетику: у нас знову ж зелена енергетика розвивається в тих сферах, де вона публічна, де задіяні чоловіки. Тобто ми маємо лише більш менш промислові масштаби панелей для дощів, для машин, але для доступних рішень для домогосподарства, щоб отак от собі купити на балкон якийсь гаджет, і він тобі

перекривав би якісь побутові рішення - того ж фену, який один з найенергозатратніших - їх немає. Я замислююся про те, що, а чи не пов'язано це іще з тим, що в домогосподарстві чоловіки менш користуються речами, відповідно вони як більше платоспроможні клієнти, не формують попит на ці речі, вони повільніше розвиваються. Тобто на прикладі Казахстану, що мене вразило: вони почали вчити жінок робити...пічки на сонячній енергії. Тобто, щоб самі жінки з домогосподарства робили такі вироби. Оце я вважаю така дуже прогресивна штука і за цією темою стежу, які ще можуть бути приклади...Да, класно, що Тесла стає більш доступнішою, що цей же..як його...Ілон Маск стимулює конкуренцію і багато вже інших автомобільних брендів приходять на цю історію, але хочеться, щоб це ставало ближнім до...з боку побутового користування. Ну тут ми так само, дивлюся на наші ініціативи законодавчі в Україні, з зеленої енергетики, знову ж таки більше ідуть промисловим підприємствам ті самі пільги. А коли був такий, в нас таке було "Вікно можливостей", що люди в свої домогосподарствах навчилися виробляти за зеленим тарифом енергію, що навіть собі вистачало, їм вистачало продавати державі електроенергію. Ну це швиденько почали регламентувати, обмежувати, створювати ліміти та оця патріархальна система привласнення собі капіталу, так, коли в нас в принципі надра не належать...Ну, не кожна людина може піти собі, маленьку зробити скважину з нафти. Вони всі в приватній власності, в приватній власності буквально декількох чоловіків...Ну не знаю чи це про дослідження, ну...

І: Добре, а можете навести приклад прояву оцього перетину екологічного та феміністичного підходів у вашому активізмі?

Р:...Ну наприклад, я, як піарниця, формую, коли пишу тексти і звертаюся, і в інтерв'ю і в спілкуванні з школярством у мене...я в свою мову намагаюся розбавити цю андроцентричність, намагаюся коли..наприклад, в мене кожна лекція - це від шістдесяти до ста людей і я проводжу вікторини і намагаюся, щоб коли діти підіймають руку, звертати увагу...ну хлопці вони динамічніші, да, тому треба помічати десь там тихенько сидячу дівчинку, тобто надавати можливість мікрофону і хлопцям і дівчатам. В такому більше моменті: писати релізи з фемінітивами,

наполягати, щоб мене титрували теж не менеджер, а менеджерка. Зі школами співпрацювати дуже складно, доволі ригідна система, коли ти стоїш, тебе представляють: "До нас завітав представник..." і я так...і сваритися ж не можу - я дійсно гостя. Ну і оскільки моя основна діяльність - це поводження з відходами, то виходить, що така феміністична оптика мені допомагає більше ... ну наприклад, в колективі зауважую про якісь...Тобто у нас же підприємство, виробниче підприємство, що якісь жарти - це сексизм і наприклад, якщо ... чоловіка, то це так само смішно, а якщо не так само смішно, давайте будемо коригувати. Щось ще з такого прикладного мабуть не згадаю...Ну це хіба що, коли мене питають там, в приватній розмові, чому я цікавлюсь тим і тим, я намагаюсь пояснювати, що, дивіться, наскільки все розподілено...Ну, наприклад, в моєму власному відчутті, мені дуже не подобається, коли демонізують тему місячних, що найбільш розповсюджене сміття - це підгузки та прокладки. Я скоріш не розміщу таку інформацію на наших ресурсах, хоча вона відповідає дійсності, там це буде згадано суб'єктів користування (жінок) і я цю стигму не хочу підтримувати, щоб це перетворювалось на сором для жінок, тому що це знову ж питання до тих, хто володіє ресурсами і хто звертає на це увагу. Чому, наприклад, скло...знаходять рішення, чому засоби менструації - ні? Так, ми зараз маємо альтернативні рішення, але чому вони так повільно розвиваються, так само як ця ж контрацепція, да, що для чоловіків всі побоюються, що вона має якісь побочні дії і чомусь не говорять про побічні дії про жінок. Ну тому що це як би "обов'язок жінок". І в такому приватному спілкуванні я на цьому наголошую, що не треба мене соромити за те, що я використовую ті чи інші речі, тому що це треба соромити виробників, які це на сьогодні роблять. Вони теж суб'єкти цієї ланки.

І: Зрозуміло. А якщо говорити про феміністичний активізм, чи ви в ньому використовували певні екологічні принципи?

Р: Це, наприклад, коли ми проводили зустрічі, то намагалися в описі додавати, що ми забезпечимо чай і каву, але наполягаємо на тому, щоб якщо у вас є власні горнятка, з ними приходили. Також якщо це були якісь презентаційні матеріали з використанням

паперу, то збирали ці матеріали, щоб віднести потім на переробку на пункт прийому...Такі, тактичні скоріше рішення. Я звертаю увагу, коли приходжу в аудиторію на можливість денного освітлення, тобто якщо вікна закриті, але ввімкнено штучне освітлення, я спочатку відкрию вікно - дам доступ денному світлу, вимкну штучне, перевірю якщо денного достатньо та на цьому ми залишимо, а штучне буду тільки вже додатковим. Ну це, власне, на будь-які зустрічі...Що ще феміністичного...Ну знову ж таки, я можу наголошувати, щоб жінки не брали на себе сором. Тому що коли я проводила презентації щодо екофемінізму, я говорила, які найбільш розповсюджені пов'язані теми з екологічною проблемою з жінками, це зокрема побутова хімія. Є такий вислів: "У цього забруднення жіноче обличчя", але я говорила, що от це проблема не жінок, тобто не треба на себе це приймати, проблема в нерівномірному розподілі хатньої роботи. Так, оскільки ми маємо обслуговувати домогосподарство, то ці усі фосфатні речі, які нам знову ж таки продають в такому доступі, це питання до виробників, не до вас. Так, ви можете це обирати, можете звертати на це увагу, але не через призму сорому, а через призму усвідомлення.

І: Так, зрозуміло, дякую. І до іншого питання, але воно теж пов'язано власне з активізмом. От ви казали, що ви припинили співпрацю з якоюсь організацією через розходження у цінностях. І от мене цікавить це питання, тобто екофеміністична така позиція - це скоріше індивідуальна, ніж певна організаційна в тих ініціативах або організаціях в яких ви долучені, да?

Р: Ну я думаю, що це ще пов'язано з доступом до ресурсів, тому що в мене немає...як би так...чоловіка і дітей, тому в мене більше вільного часу і я більш мобільна, я їздила на багато тренінгів і семінарів, досліджувала цю тему, тому трохи від загального інформаційного поля була на випередження. Це зараз до нас трохи більше доходить в принципі в місто, що змінюється риторика засобів масової інформації, що вони бояться слова "гендер", ще бояться слова "ЛГБТ", ще навряд чи розуміють, що фемінізм неоднорідний. Тобто, є пара ефірів, коли нас запрошували пояснити, чому феміністки такі агресивні (сміється). Я намагалася пояснити, що це в принципі різний

рух, що в нього різні методи: є радикальні, є ліберальні і... Я навряд ще думаю, що не багато хто з людей рефлексують, що є такі явища, як просто фемінізм, інклюзивний фемінізм, еко фемінізм, чи ще якийсь там. І оця... з одного боку дивна ситуація, мені подобається, що в епоху інтернету бути тупим - це вибір, тобто там же є ресурси, якщо ти їми не користуєшся, то це вже свідомо робота, а з іншого боку розумію, що це обслуговування, пояснення, воно виснажує людей. На те, щоб це стало якимсь інституційним рухом, треба щоб наакумуляувалося більше інформації. Про це хоч почали спокійніше говорити, в нашому контексті про гендерну рівність, хоч хоч трохи не зводити це до шахт. [Назва міста] - все-таки це багато шахт, нас дуже часто зичать піти туди... До цього доросте. На той момент, коли я була в організації і починали ми говорити там про фемінізм, бо я була не єдина, нас було таких три, троє (технічні проблеми)

Р: ...да, називали тролями, тому що школа політичної грамотності для молоді, що на брошурі був зображений хлопець. І ми говорили: "Ну от, напередодні виборів ми зіткнулися з тим, що немає жінок, що для квоти..." А тоді ще партія зіткнулась з тим, що вони не можуть зібрати нормальний адекватний до їх цінностей список жінок і тут вони знову навчають молодь і знову ж гендерної чутливості. І це такий якийсь рівень спротиву був. От коли люди не хочуть рефлексувати, просто на рівні критичного мислення, це тому що вони вже знають, що це, вони не кажуть: "Ні, не треба нам радикальний фемінізм, давайте нам ліберальний". Вони просто кажуть, що фемінітиви - це про калічення мови. Все, що в місті, лишається індивідуальним. Ці спроби вже не тільки мої, вже декілька є, але потужних таких організацій все-таки мало.

І: Зрозуміло, дякую. Переходимо до завершальної частини: говорячи про екофемінізм, деякі люди вважають, що жінки більш стурбовані ситуацією з навколишнім середовищем, чим чоловіки. Чи ви погоджуєтесь з такою думкою?

Р: Ну я згоджуюся з тим, що гендерна соціалізація більш розвиває в жінках таку якусь...емпатичність і "приглядання" до оточення, до людей і в цьому оточенні вони

можуть звертати увагу і на природу, і, власне, оцей більший дозвіл на чуттєву сферу також допомагає в роботі над проблемою. Як результат, да, ми маємо дещо як в екологічних сферах (жінки), в принципі, мені здається, тут ще такий момент, що через те, що на жінок менше тиску суспільства про успішність економічну, вони можуть реалізуватися не тільки за...Ну не побоюватися, що вони вийдуть за гендерні норми, якщо вони будуть будувати супер-кар'єру. Якраз оці всякі скляні стелі й слизькі підлоги стимулюють те, що у них лишається простір для активізму.

(технічні проблеми)...стигматизація таку дивну робить річ, що в принципі у них мислення більш експлуатаційне, тому що конкуренція у них більш вища, то певна матеріальна реалізація вище. І оскільки у нас все ж таки економіка відділена від екологічного споживання, то так і виходить, що вони йдуть і на виробництвах більше...Зараз не згадаю два розумних слова, коли одне слово означає "за рахунок збільшення кількості", а інше "за рахунок оптимізації". От чоловіки на жаль ідуть "за рахунок збільшення кількості" розвиток, тобто більше зорати, тобто більше встигнути викопати добре. А для того, щоб піти оптимізаційним шляхом треба все-таки мати відчуття і простір зараз зупинитися і замислитися. В жорсткій конкуренції цього часу...це розкіш. Тому да, жінки більш схильні, ну от я все-таки дивилася в причини. Не те, що це якась біологічна наша "перевага", а це результат багатьох факторів.

І: Ага, тобто це не пов'язано з репродуктивною системою або з материнством?

Р: ...Можемо сказати, що й пов'язано, бо я бачила рухи, що...Я вперше зустріла рух, здається, в Британії, була заява саме чоловіка, що він припиняє..., оголошує себе чайлдфрі, саме через те, що не може бути певним у майбутньому своєї дитини, свої дітей і в зв'язку з катастрофічними процесами саме природокористування. Потім вже це були якісь вже масштабніші рухи жінок, але не пам'ятаю в яких країнах і саме вони теж акцентували увагу на тому, що це такий рівень високий відповідальності їх за майбутнє покоління, яке покоління треба приводити. Можливо да, і про репродуктивність - це, як сказати, я б змінила місцями причину і наслідок, да? Коли ми більше залучених чоловіків мали б в виховання дітей, можливо вони теж так само

були б більше зацікавлені в тому, щоб до природи ставитися більш турботливо. Ну це пов'язані речі, так, емпатія все таки річ, якщо розвивається, то вже не вибірково. Кажуть, що до різних процесів може бути різний рівень емпатії. Мені взагалі сподобалася не знаю чия фраза, но щось типу того, що "природу як і жінок не треба захищати, а треба підтримувати", а оскільки у нас мотивують чоловіка як "захисника", то дуже це близька тема до теми контролю; хочуть вони контролювати, а щоб контролювати треба мати на це владу, а коли ти маєш владу в тебе вища відповідальність, а коли є ця відповідальність, ще починається...ну короче ці процеси конкуренції замішуються і вже ти не підтримуєш, а дійсно захищаєш, тому що...Якщо ми перестанемо виховувати агресивних чоловіків, хто нас буде захищати від агресивних чоловіків? Ніхто не наважується перший перестати, щоб оцього трішки нагнітання зменшилось, хоча деякі все-таки процеси ідуть. Знову ж таки, країни, які очолені чоловіками приймають кліматичні рішення, ну хоча да, переважно активність в кліматичному русі - це тих країн, в яких жінки більше у владі, це теж така цікава кореляція.

І: Добре, тоді останнє питання: як ви розумієте поняття екофемінізм і виходячи з цього розуміння, чи називали б ви себе екофеміністкою?

Р: Я вихожу, що це певна "ідеологічна призма", нероздільна, взаємопов'язана, Відповідно якщо ця призма мислення викривлена на експлуатацією однієї сфери, то вона тісно пов'язана з експлуатацією іншої і якщо ми виправляємо дискримінацію вразливих груп, зокрема, на сьогодні це жінки - найбільш вразлива група. Я не кажу єдина, але найбільша. То ми так само будемо виправляти і експлуатацію природи і відповідно навпаки, більш дбайливе, уважне ставлення до природних ресурсів рано чи пізно наштовхує на розуміння, що людина - це звичайний елемент цих природних ресурсів і так само потребує цих продуманих рішень. Відповідно, чому себе вважаю екофеміністкою - тому що оця система пригнічення мені помітна на прикладах соціальному і природньомуЗ'явилися в залежній інституції люди - вона не здорова. Той результат, який ми сьогодні маємо, це... я б сказала, що в параболі, це нижня його

частина. Для підйому все ж таки треба вирівнюватися в природокористуванні і в етичних ставленнях до людей.

І: Тобто якби ми розглядали різні напрямки фемінізму, чи я можу стверджувати, що ви належите до інтерсекційного екофемінізму?

Р: Так, абсолютно, власне, і в фемінізмі, і в екофемінізмі, да. Не магічних (сміється), хоча цікава тема, я магічне теж вивчала і магічний екофемінізм, щось в цьому є, але ще про інтерсекційність. Є сподівання, що культура ще психологічне/ментальне здоров'я нам допоможе в цьому, запит на психотерапію сприятиме теж.

І: Дуже дякую, це було моє останнє питання. Ми вже завершуємо. Чи маєте ви ще щось додати з теми, яку ми обговорювали, можливо я щось не спитала, а ви хотіли сказати?

Р: Наче все дуже розгорнуто говорила, може, не власне по вашому питанню... Успіху знайти вам чіткіші формулювання, бо я розумію, що вільне інтерв'ю - це потім ще багато праці. Я просто думаю, що так чи інакше є багато таких природних процесів, не в плані ресурсів, а в плані логічного перебігу речей, яким ми вигадуємо нові назви, але в принципі теже екофемінізм мав в якійсь свій час іншу назву, це нічого нового, просто це якесь укрупнення, масштабування... Під "парасолькою" щоб була назва, щоб ця структура допомогала зрозуміти широкі процеси. Процеси ми маємо ті самі, але їх таке наукове вивчення можливо допоможе... Бо мені здається, що наслідки всіх цих проблем - це якісь такі ситуаційні рішення, хаотичні рішення. І коли ми все-таки будемо більш обізнані і прогнозовані, і отримаємо те, що ми так благородно називаємо "сталий розвиток" і ще "інклюзивне суспільство". Просто суспільство, в якому є час не спішити і зважено приймати рішення.

I: Я згодна. Тепер можу лише подякувати за ваш час, за те, що погодилися взяти участь в інтерв'ю. Мені було дуже цінно дізнатися, все, що ви знаєте з цієї теми, я вже готова аналізувати це все і записувати, так що дякую за участь!

P: Да, дякую вам. Гарного написання і, тим паче, захисту і адекватного резонансу.